

ՀԱՅՐԵՆԻ ՀՈՂԸ^{*)}

ՎԵՊ

ՀԱՆՐԻ ԲՕՐԴՕԻ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԻ

I

—Աննէսի!...

Հաղիւ գնացքը կանգ առաւ, որ Լիւսիէն Հալանդը արագ և թեթեւ ցայտեց մայթի վրայ, Պլէդը ձեռքին նա անհամբեր սպասում էր տեղ հասնելուն:

—Բարի լոյս, Ֆալերա, ինչպէս է հալդ—ասաց նա իրան ակնկալու ծերունի գիւղացուն: Այս եղանակը լաւ է ցանքսի համար, այնպէս չէ:

—Այո, պարոն տանուտէր, տաքութիւնը կենդանութիւն է տալիս հողին:

Երիտասարդը իրան կայտառ և ուրախ զգաց, Նա վերադառնում էր Պարիզից, ուր անց էր կացրել մի քանի ամիս, յունուարի 15-ից մինչև մայիսեան առաջին օրերը: Մեծ քաղաքից մեկնելու ըոպէին անձրեւ էր դալիս, իսկ այստեղ Սափօյում արեւ էր, որ նոր էր դուրս եկել ձմեռային թանձր մըշուշներից զարդարուն և կիզիչ: Նա մեծ հաճոյքով տաքացնում էր վագօնի մէջ ամբողջ գիշերը թմրած իր անդամները: Նա ուրախ էր, որ բնութիւնը այդպէս ուրախ ողջունում էր իրան և նա չտապում էր վերադառնալ իր տունը և վերսկսել չինական կեանքը:

Նստելով գիւղացու սայլակառքի մէջ, նա յիշեց այն անհաճոյ տպաւորութիւնը, որ նախորդ տարին ունեցել էր նոյն պիսի պայմաններում:

—Ինչպէս մարդս փոխւում է—մտածեց նա: Ոչ մի բան ինձ դէպ իրան չէր քաշում այս երկրում: Երբ ես վերադարձայ այստեղ անցեալ տարի, ձանձրացած հեղգ կեանքից, և

*) Տե՛ս «Մուրճ» № 6.

այդ կեանքը այնուամենայնիւ շարունակելու վճռականութեամբ, ես կամենում էի ծախել կալուածս, որն ես արժանի չէի համարել տեսնելու պատանեկութիւնիցս ի վեր, Բայց չը ծախեցի և այժմ ինձ հաճելի է ապրել այստեղ: Նոյն իսկ տանուտէրի այս տիտղոսն, որով մեծարում են ինձ, հաճելի է և ես հասկանում եմ նրա պատիւը ու օգտակարութիւնը:

Պայուսակները բեռնաւորելուց յետոյ երբ կառքը մեկնելու վրայ էր, ալեխառն մօրուքով, դանդաղաբայլ մի մեծ պարոն առաջանալով դէպի կայարանը ձայն տուեց լիւսիէնին:

— Պարոն Հալանդ, պարոն Հալանդ!

— Դուք էք, պարոն Բրէնս:

— Գործը տարել ենք ամեն կերպով: Ձեր կառավարչից իմացել էի, որ դուք պէտք է դաք այս առաւօտեանս: Ես ցանկանում էի անձամբ հաղորդել ձեզ, աւետիսը տալ ձեր հասնելու րոպէին:

— Շնորհակալ եմ. Երբ դատարանը արձակեց իր վճիռը:

— Երէկ, օրուայ ամենաթարմ նորութիւնն է:

— Իմ շնորհաւորութիւններս, սիրելի փաստաբանս: Մէնթենի համայնքը ձեզ է պարտական իր ջրանցքը, ես ահա վերադառնում եմ ճիշտ մայիսեան նիստերի սկզբին: Կիրակի ես կառավարեմ իմ խորհրդին ձեզ շնորհակալութիւն քուէարկել:

Ալիօր փաստաբանը, որ սիրող չէր գովասանութիւնների, թափ տուեց գլուխը, չը կամենալով ընդունել աւելին քան ինքն կատարել էր:

— Յաջողութեան մի մեծ մասը ձեզ է պատկանում, պարոն Հալանդ: Ձեր յիշատակագիրը, որ ծառայեց հիմն իմ եզրակացութիւնների և իմ պաշտպանողական ճառի համար, հիշանալի կերպով բացատրում էր գործի էութիւնը:

Նրանք ժամադիր եղան դատավճիռը կարդալու համար և ժանդոտած անիւներով սայլակաւորը ճանապարհ ընկաւ:

— Համայնքի վարած դատը վերջացել է, հարցրեց գիւղացին:

— Հաւանօրէն. բարի ֆալկերա: Ձեմ կարծում որ մեր հակառակորդները բողոք տան վճռի դէմ:

Մեր գիւղացին եզրակացրեց պարզապէս.

— Այդ շատ հաճելի է, շատերը կ'ուրախանան:

Բայց մտածելով մի րոպէ, նա արտայայտեց իր անվստահութիւնը արդարադատութեան մասին:

— Պրօկուրօրները շատ փող են նստում: Գործը տանողը դուրս է գալիս դատարանից մի շապկով, իսկ կորցնողը՝ բոլորովին մերկ:

Լիւսիէնը նայում էր չինարների ճիւղի միջով իր լճին,

իր սարերին: Գարունը, աշխարհի մշտնջենական երիտասարդութիւնը, իջել էր երկրի վրայ իր բոլոր չքեղութեամբ: Կապուտակ մշուշով ծածկուած էր հորիզոնը. ամիսը զարդարուած էին այն դալար կանաչով, որ միայն ապրիլ և մայիս ամիսներին է յատուկ: Երիտասարդը ագահաբար շնչում էր առաւօտեան թարմ օդը:

— Այո, ասաց նա, այս եղանակը լաւ է հողի համար և հաճելի մարդկանց:

Գիւղացին տխուր էր, ուստի Լիւսիէն նկատեց նրա ձրգուած դէմքը:

— Իմ բարի Ֆալերա, դուք այնպիսի տխուր դէմք ունէք, կարծէք թաղումից էք վերադառնում:

— Ոչ, այլ ես պէտք է թաղման գնամ, պ. տանուտէր.

— Արդեօք ձեզ մօտ մեռնող է եղել:

— Կինս է մեռնում: Երէկ նա անկողնից վեր չը կացաւ: Մեղ մօտ, երբ անկողնից չեն վեր կենում, նշանակում է մեռնել պէտք է:

— Ի՞նչ հիւանդութիւն ունի:

— Ոչ մի հիւանդութիւն. նա հիւծուել է: Նա մի տըղամարդի գործ էր կատարում. նա կաթն է տուել տաան երեխայի, առանց ձեզ հաշուելու:

Նրա վախճանը հասել է:

— Բժիշկը եկել է:

— Ի՞նչի համար: Մենք ինքներս առանց բժշկի կնք մեռնում:

— Խեղճ ժուլիէն!

Նրանք լռեցին: Ծերունի գիւղացին նկատում էր այդ մահը իբրեւ մի քնական բան: Երբ մարդ աշխատել է ամբողջ կեանքը, կատարել է իր պաշտօնը, ժամանակ է մեռնել: Ինքն եւ իր հերթին կը մեռնի, այդ կարճ և պարզ ձեով, աւելի հեշտութեամբ, երբ իր կեանքի քաջ ընկերուհին վախճանուած կը լինի արդէն:

Ճանապարհին նրանք էլ չէին խօսում: Մտնելով ծառաստանը, կամրջից յետոյ, Լիւսիէն Հալսնդը մտաբերեց իր վերադարձը Աննիի հարսանիքից, և մտածեց.

— Շուտով ութ ամիսը կը լրանայ: Իմ վիշտս բուժ է և մի և՛ոյն ժամանակ քաղցր: Ես մի եզակի հաճոյք եմ զգում նորից տեսնելով այս ծառերը, որոնց ես խոստովանում էի վիշտ: Նոյն իսկ մեր վշտերը կապում են մեզ այն տեղերի հետ, ուր մենք զգացել ենք նրանց:

Կտօքը կանգ առաւ բակում:

— Գնանք տեսնելու ժուլիէին, ասաց երիտասարդը:

Ֆապերան փութկոտութիւն ցոյց չը տուեց.

— Կեղտոտ է մեզ մօտ, առայ նա վերջապէս: Աղջիկներս ամուսնացել են. իսկ վերջին աղջիկս, որի խելապատակը մի քիչ դատարկ է, անասուններին է պահում: Երբ կինս առողջ էր, ամեն բան լաւ էր գնում: Այժմ, ամեն բան տակնուվրայ է եղել:

Նրանք մտան: Մեծ սենեակը, որ միաժամանակ և խոհանոց էր, ճաշարան և ննջարան, աւելուած էր և կարգի բերուած խնամքով: Զուրը եփ էր գալիս կաթսայի մէջ, օջախի քարի վրայ: Բաց լուսամտի փեղկերի վրայ, մի ծաղկամանի և սպիտակ փետուրներով կանացի գլխարկի մէջտեղ, կանգնել էր մի հաւ և անդադար երկարացնում էր գլուխը՝ մի յարմար տեղ ընտրելու և ցայտելու համար: Սենեակի խորքում, վարագոյրներով ծածկուած մահճակալի մօտ, կանգնած էր մի ջահիլ աղջիկ, պայծառ զգեստով, գլխարաց և պարզել էր հիւանդին մի գդալ, ախպէս որ ծածկել էր հիւանդի տեսքը:

Այդ դեղեցիկ երեխայի ներկայութիւնը լուսաւորում էր խղճուկ քնակարանը: Նա դարձրեց գլուխը, լսելով դռան շփնդը, և մինչև ակամջների տակը կարմրատակեց նկատելով երիտասարդին: Լիւսիէնը արդէն ճանաչել էր ժամնի Բէրանին, նրա մաղերի շէկ գոյնից:

— Ոհ, պարոն Հալանդ, դուք էք, առայ նա:

Նա հիանալի էր իր չփոթութեան մէջ:

Լիւսիէնը ողջունեց նրան և մօտեցաւ իր դայեակին.

— Այդ ինչպէս, իմ խեղճ ժուլիէն, դու հիւանդանում ես հէնց այն րոպէին, երբ ես վերադառնում եմ: Պէտք է շուտով առողջանաս որպէս զի ինձ համար ձուագեղ պատրաստես:

— Պարոն Լիւսիէն, արտասանեց պառաւը:

Նա խօսում էր դժուարութեամբ և ճնշուած ձայնով:

Նա դարձրեց գլուխը դէպի նրան: Ժամնին օգնեց նրան, մի քիչ բարձրացրեց և նա կոթնեց բարձին: Պառաւը չնորհակալութիւն յայտնեց.

— Այժմ, լաւ եմ զգում ինձ:

Նրա նիհարած երեսը այլ ևս միս չունէր՝ կաշին և ոսկրն էր միայն մնացել: Ամբողջ դէմքը մոմի նման էր և միայն այտերի վրայ կարմրում էին երկու փոքր կարմիր բծեր: Նրա թառամած վիզը լայն խորշոմ ունէր: Նա զրել էր անկողնու վրայ աջ ձեռքը բոլորովին չորացած և կնճռոտած, ինչպէս ծառի մեռած ոստը. բայց աչքերն երկնային խաղաղութեան արտայայտութիւն ունէին: Այդ պայծառ աչքերի մէջ արտացոլում էր վաթսուսամեայ աշխատաւոր կեանք, լի խորին հաւատով:

Մահը արդէն մօտենում էր նրան և նա չէր զարհուրում։
Նա միայն հանդարտ ասաց.

— Ես գնում եմ ձեր մօր մօտ, պ. Լիւսիէն։

Սա յիշեց, որ նա փակել էր իր մօր աչքերը և վերցրեց
նրա արդէն ցրտացած ձեռքը.

— Ձէ կարելի որ այդպէս մեղ թողնէք ու գնաք, ես այդ
արդելում եմ ձեզ։

Նա կնճռոտեց երեսը և ջանաց ժպտալ.

— Աստուած բարի է կոչելով ինձ իր մօտ։ Իմ հոգսս միայն
այն է՝ որ պէտք է անտէր թողնեմ մարդիս և վերջին զաւակիս,
որ ապուշ է։ Աւելի քաջութիւն պէտք է ապրելու, քան մեռնե-
լու համար։

Ժաննին, որ հեռացել էր, մօտեցաւ անկողնուն.

— Դուք արքայութիւն կը գնաք, իմ բարի ժուլիէն։

— Ի հարկէ. հապա ուրիշ որտեղ պէտք է գնամ։

Նւ գեղջկուհու աչքերը փայլեցին՝ մեղմ և հեզ։ Նա նայեց
փայտէ կոպիտ խաչելութեանը որ դամուած էր պատից, զար-
դարուած ուռնեռ օրհնուած ոստով։ Այդ խաչը նրա ժրջան
կեանքի հանդիսատեսն էր եղել։

Պառաւը ջանաց ժպտալ, իր երիտասարդութեան օրերին
նա ուրախ և չարածճի էր եղել։ Նա մրմնջաց.

— Գիտէք արդե՞ք ինչ պէտք է խնդրեմ Աստծուց։ Մի
լաւ բազկութո՞ռ նստելու համար. երբէք չեմ նստել կեանքիս մէջ։

Յոգնած՝ նա դադրեց խօսելու։ Նա ամեն ջանք գործ էր
դրել հաճելի լինելու իր այցելուներին։ Նա նկատեց որ ջահիլ
աղջիկը լացում է, և ասաց դարձեալ Լիւսիէնին.

— Տեսնում եք, օրիորդներն ինամում են ինձ։ Զահիլ
աղջկերքը միշտ աւելի բարի են լինում, ինչպէս ցօրենի հաց։

Ժաննին գրկեց նրան, Հիւանդը թոյլ տուեց և փակեց
աչքերը. չուտով նա քնացաւ ծանր քնով։

Ապուշ աղջիկը ներս մտաւ և եկաւ նստեց անկողնու
մօտ լուռ։ Ծխոտած բուխարու մօտ ֆալկերաւ կտրտում էր
գեանախնձոր, անտարբեր ըստ երեւոյթին։

Երիտասարդները դուրս եկան։

— Առողջանալու յոյս կ'այ, հարցրեց Լիւսիէն։

— Ոչ. նա ուժասպառ է եղել. նա այլ ես չէ ուտում։ Նա
նրան տալիս եմ թէյ և բօմ՝ պահպանելու համար։ Երէկ նրան
հաղորդութիւն տուին. Վախում եմ որ այսօր չը հանգչի։

Ժաննին ուղղուեց ղէպի դուռը, Լիւսիէնը հետեց նրան.

— Այս մարդկանցից պէտք է սովորենք մենք ինչպէս
մեռնել։

—Ոհ, ինչ վերաբերում է ինձ, ասաց ջահիլ աղջիկը, ես չառ վախում եմ մահից, ես կը ցանկայի բոլորովին դառամել և խելքս կորցնել՝ չը նկատելու համար որ մեռնում եմ:

Նա ծիծաղում էր, չը կարողանալով այլ ևս երկար պահել օխրութիւնը: Լիւսիէնը նայեց նրան, դարմայած այգպէս գեղեցիկ գտնելուն համար: Նա հագել էր մի վարդագոյն բաժիտից չըջաղգեստ, մէջքին ծալքերով սեղմուած: Նա գլխարկ չէր դրել և նրա չէկ մազերը, որ ցալարուած էին ճակատի և քունքերի վրայ, մի տեսակ պսակ էին ձեւացնում: Նրա կլորիկ դէմքը թարմ էր և այն պայծառ գոյնով, որից կարելի է իմանալ արեան անարատութիւնը: Աւելի բարձր և աւելի ուժեղ Աննիից, թէև աւելի բարակ, նա չունէր նրա փխրուն շնորհքը: Նրա հմայքը կայանում էր պարզութեան և համարձակութեան մէջ:

Նրանք հասան պարտիզի առաջ:

—Ահա վարդեր, ասաց Լիւսիէնը: Սոսքիններն են. ձեզ համար կը քաղեմ:

—Այո, մենք կը դնենք նրանց հիւանդի սենեակում:

Ծաղիկները կտրելիս, Լիւսիէնը տեղեկութիւն հարցրեց նրա ծնոջներից, Աննիից:

—Աննին պէտք է շուտով դայ, պատասխանեց ջահիլ աղջիկը: Մենք սպասում ենք նրան. նա մեզ հոգս է պատճառում: Նա նիհարել է. նա հաղում է. բժիշկը պատուիրել է օդափոխութիւն:

—Ահ, ամուսինը հետն գալիս է:

—Ոչ, ժակը շատ դժողուած է. նա ճառարանում է պարլամենտում, նա յօդուածներ է գրում լրագիրներում. նա ընդունում է մեծ մարդկանց: Ես նրա մօտ տեսայ հոգակաւոր անձանց, որոնք շատ սովորական մարդիկ են: Գիտէք, ես Պարիզ գնացի այս ձմեռ:

Նա բոլորովին հպարտ էր Պարիզ գնալուն համար. նա չարունակեց:

—Մօրս հետ. մենք մնացինք ութ օր:

—Ուրեմն, արիւր Ալվարը մեծ ընդունելութիւններ ունի:

—Նա, խեղճը, շատ էլ ուրախ չէ այդ ընդունելութիւնների համար: Ամուսինն է ստիպում նրան ընդունել քաղաքական մարդկանց մի ամբողջ խումբ: Մի կատարեալ գաղափարացի: Նրանք վիճարանում են ճաշի ժամանակ առանց ուշադրութիւն դարձնելու կանանց: Ծաշից յետոյ նրանք աներկ-ւոյթանում են ծխելու սենեակում և երբ վերադառնում են, բանցից փչում է ծխախոտի և սգելից խմիչքի հոտը: Նրանք

կարմրած են լինում, փայլատակող աչքերով: Ես չեմ կարողանում տանել նրանց. դրա համար էլ ժակը աչքերը չուում էր վրաս, իսկ խեղճ Աննին չէր իմանում ինչ անի:

— Ում հետ էք ճաշել, հարցրեց Լիւսիէնը, որին դուր էր գալիս ժամնի շաղակրատանքը. կարելի է որ ես ճանաչեմ մի քանիսին:

— Նրանց տնոնները չեմ յիշում. սպասեցէք: Մի սենատոր, թառամած և խորամանկ աչքերով մի փոքրիկ ծերունի: Նա ամենից առաջ մեկնեց. նրան մի լաւ դրսեցին, հաւատացնում եմ ձեզ: Ասում էին, որ նա կեղծ մարդ է, ժեռօնի նման, և ամեն տեսակ որոգայթներ ու թակարդներ սարքելու մէջ շատ ճարպիկ է: Նա, ինչ էք կարծում, մի նախկին միսիստր էր:

— Նրեւի Միլլարդէնն էր:

— Այո, նա է: Ապա կային երկու շատ յայտնի երեսփոխաններ, Ֆելտանը և Հեօրտըֆօրը: Մի ուրիշն ես կար, որ ամենից շատ տհաճելի էր ինձ—ասաց նա զգուանքի շեշտով.— նա շատ անպիտանն էր, բայց ինչ շիկով էր խօսում: Նա ծաղրում է ամենքին և նրա աչքերը կարծէք տնտղում են ձեզ: Նա նստեց իմ կողքին սրահում և ինձ կռնակի մենտներ ասաց: Մեծ փափազ ունէի թողնել գնալ:

— Զգուշացէք. նա մեծ յաջողութիւն ունի կանանց մօտ:

— Ինձ չլացնել երբէք չէ կարող: Աւելացրէք մի քանի անկարծիւ երեսփոխաններ, բարի զիրուկներ, որոնք հիանում են ժակով, բերանաբաց:

— Սակայն ինձ թւում է, որ ձեր տեսածն չոյում է արմատականներին:

— Գիտէք որ ես ոչինչ չեմ հասկանում: Հայրս ասում է ձեզ նման, որ ժակը հետամուտ է փախուստ տալու, բայց մայրս ապահովացնում է, որ նա դարձի կը բերէ իր հակառակորդներին: Իսկ ես գտնում էի, որ բոլոր այդ մարդկանցից կեղծութիւն էր փչում և ես վճռել էի, նրանց չը հաճոյանալու համար, ոչ մի բանի մէջ չը համաձայնել նրանց կարծիքի հետ:

— Այո, մենք յաճախ զոհում ենք մեր համոզումները մեր հակակրօթիւններին:

— Այդ ճաշի ժամանակ նոյնպէս նրանք խօսեցին Վայլանի մասին, որն, նախընթաց շաբաթին, փորձել էր յօդս ցնդել պարլամենտը: Նրանք դուռում էին. «Նա արժանի է կախաղանի» և այնպէս որ քիչ էր մնում կաթուածահար լինելին: Այն ժամանակ ես ասացի. «Այո, իր անհմտութեան համար»: Ամենքը կամեցան

այնպէս ցոյց տալ, որ ասածս շատ սրամիտ են գտնում, բայց շատ դառն կերպով ծիծաղեցին։ Ես գոհ էի։

— Շատ լաւ, օրիորդ, ասաց Լիւսիէնը ծիծաղելով։
Ժաննին նայեց դառն։

— Ապաստահիս չեկաւ նա պէտք է զար ինձ տանելու և հին գինի բերէր ժուլիէնի համար։ Ուրեմն խեղճ պառաւը չի կարող լամել գինին։

— Կամենում էք, միշտ նրա գալը այցելել իմ ապարանքը, կամ գուցէ կամենաք մտնել հիւրասենեակը հանգստանալու։

— Ոչ, ոչ, ասաց Ժաննին, և նրա պայծառ աչքերը չփոթարտայայտութիւն ստացան։ Պատենք շագանակների պուրակում։

Նա բռնել էր ձեռքում, զգշութեամբ, փուշերի պտածառով, նրա տուած վարդերը Լիւսիէնը դիտեց նրան այդպէս և զմայլունց նրա վեհ, սիգաճեմ քայլուածքով ու թարմութեամբ։

— Իսկ և իսկ զարնան մարմնացումն է, մտածեց նա։

— Դուք ամենալաւ ծառերն ունէք այս երկրում, պ. Հալանդ, ասաց աղջիկը։

— Այո, դրանք հինաւուրց ընկերներ են. ևս նրանց ուրախութեամբ եմ տեսնում կրկին. ևս մի քիչ մոռացել էի։

— Ոհ, ոչ թէ քիչ, այլ բոլորովին մոռացել էիք։ Ուրեմն դուք լաւ զուարճանում էիք Պարիզում, որ մնացիք այնտեղ տասը տարի առանց վերադառնալու ևս, կարծեմ, ամբողջ տարին ապրել Պարիզում չէի կարող։ Այնտեղ շատ մեծ բազմութիւն կայ և ամենքը շտապում են։ Այստեղ մարդ աւելի հանգիստ է ապրում։

— Դուք շատ սիրում էք զիւզը, օրիորդ։

— Այո, բայց ոչ շատ. երբեմն այստեղ ձանձրանում է մտրդ։ Երբ ևս փոքր էի, երբէք չէի ձանձրանում զիւզում։ Երբ մենք մեկնում էինք Մէնթօնից՝ ձմեռը Աննէսիւմ անցկացնելու համար, ևս համբուրում էի բոլոր դռները գնալուց առաջ և լացում էի։ Ինձ այնպէս էր թւում, թէ ասն առջեւի մեծ նոճին ինձ հրաժեշտի տխուր նշաններ էր անում, բայց քամին էր, որ շանժում էր նրա ճիւղերը։

Նրանք հասել էին հովանուտ ծառուղիի ծայրը։

— Այ, սիրահարների պուրակը, ասաց օրիորդը ցոյց տալով վարդի թփերի և եղեւնիների հոյլը։

Եւ նա աւելացրեց ծիծաղելով։

— Խեղճ սիրահարները այլ ևս չեն գալիս այստեղ այն օրից ի վեր, երբ դուք տնիւլ էք այս կրկաթէ վիշապ մաշառնները։

— Ես չեմ արել այդ, այլ իմ կառավարիչը, որին արձակել եմ:

— Պէտք էր նրա մէջքին բռնել իր երկաթէ փշերը:

Վերադառնալիս Լիւսիէնը նորից խօսք բացեց, թէ և անճարպիկ կերպով Աննիի առողջութեան և դալու մասին:

— Արեան պակասութիւն ունի, ասաց ժաննին. ծննդավայրի օդը նրան կը կազդուէ:

Նրանք լսեցին. երկուսն էլ մտածում էին բացակայ Աննիի մասին: Ժաննին յիշում էր ինչպէս էր ժաղը վարւում իր կնոջ հետ արհամարհանքով, հազիւ ներկայացնելով նրան իր հրաշխեալներին, ընդհատելով նրան մի հեգնական նայուածքով ամեն անգամ, երբ նա համարձակւում էր խօսել, և վարւում էր նրա հետ առանց քաշուելու: Նա մտաբերում էր իր քրոջ բոլորովին դունատ և յոգնած, աչքերը կարմրատակած, մորթու վրայ կապոյտ երակներ տարածուած և ձեռքերը լղարած: Իսկ Լիւսիէնը մտածում էր թէ ինչպէս Աննին կարող էր զարգարել իր սեպհական կեանքը: Երկար լռութիւնից յետոյ ժաննին հարցրեց.

— Ինչու դուք չը գնացիք նրան տեսնել Պարիզում եղած ժամանակ: Այդ վատ է ձեր կողմից:

— Ծիշտ է, բայց քաղաքական մարդիկ ինձ զգուշացնում են սարսափելի կերպով:

Նա չէր վարանել պատասխանել նրա հարցմունքին. ուրեմն նա մտածում էր Աննիի մասին: Մի նոր լռութիւն տրեց նրանց մէջ: Ժաննին նայում էր գետնին, առանց նոյն իսկ տեսնելու լոյսի կենդանի խաղը, որ ջղանում էր աւաղի վրայ տեքուների միջով: Նա մօտեցրեց վարդի փունջը ռնգներին և նոյն իսկ աչքերին, ծաղիկների թերթիկներով սրբելու համար թափուելու պատրաստ արտասուքը:

Նրանք նորից հասել էին դռան կամարի տակ:

— Ահա կատարինէն, ասաց ջահիլ աղջիկը, նկատելով իր սպասուհուն. այս բոպէիս կը վերադառնամ տեսնելու ժուլիէին: Մնաք բարով, պարոն:

Եւ նա գլուխը շնորհալի կերպով թեքեց:

Լիւսիէնը հետեւեց նրան մինչև ճանապարհի դարձուածքը, ապա մտաւ իր տունը: Եւ նա մեծ հաճութեամբ զգաց բանալով փեղկերը և հաստատուելով իր բնակարանում:

Կէսօրից յետոյ նա ելաւ ագարակը: Ժուլիէնը մի «տէր-ողորմաւ» բռնած իր չորացած ձեռքում, չարժում էր չրթունքը. նրա ձայնը արդէն չէր լսւում և նրա ապակիացած աչքերը իէին խորհրդաւոր զաղանկով: Անկողնու ոտքին, ապուշ աղ-

ջիկը նայում էր առանց հասկանալու Նրան հրամայել էին մնալ այդտեղ, նա մնում էր: Մնացածները աշխատում էին ըստ սովորականին: Լաւ եղանակի պատճառով, աշխատութիւնները շտապ էին կատարուում: Մի հաւ ցայտեց սեղանից հիւանդի անկողնու վրայ: Լիւսիէնը վաճեց նրան: Սենեակի միջով անցնող արեգակի մի ճառագայթի մէջ պար էր գալիս ոսկեգօծ փոշին և լսելի էր ճանճերի միակերպ բզզոցը:

Ֆալերան ևրեւայ շէմբի վրայ:

—Վախճանը հասաւ, ասաց նա ևրիտասարդին: Նա կամեցաւ ընկերանալ Լիւսիէնին և ցոյց տալ նրան ազարակի աշխատութիւնները: Լիւսիէնը ընդդիմացաւ:

—Ոչ, դու մնա կնոջդ մօտ:

—Կինս այլ եւս ընկերի պէտք չունի:

Եւ երբ տէրը հեռացաւ մի բանուորի հետ, ծերունի գիւղացին որոնեց իր նկուղում եղևնի տախտակներ և սկսեց սղոցել: Նա պատրաստում էր իր խնդճ կնոջ համար վերջին զգեստը կոպիտ փայտից:

Լիւսիէնը վերադարձաւ արդէն միջան: Ժուլիէնը մի ժամ առաջ մեռել էր, արեւամուտին: Նրա թառամած դէմքը պահել էր լուրջ հեղութեան և գեղջական վեհափառութեան արտայայտութիւն: Մահը նրա համար մեծ հանգիստ էր և նրա խաղաղ դէմքը ասում էր այդ: Նրա խաչափառ ձեռքերը դեռ բռնած ունէին տէրողորմեան:

Ժաննի Մէրանը այդտեղ չէր, բայց ևրեւում էր որ եկել գնացել է: Նրա այցելութիւնը կարելի էր իմանալ, տեսնելով սենեակի յարդարանքը: Մի սպիտակ սփռոյով ծածկած էր փոքր սեղանը, որի վրայ դրուած էր գաճեայ մի կոպիտ Մարիամ Աստուածածին, մի թեւքը կոտրած: Արձանի առաջ տեսնուում էր մի չքեղ վարդեփունջ, իսկ օրհնած ջրի բաժակի մէջ՝ ծառի մի դալար ոստ:

Օջախի մօտ, շուաքում, երկու պառաւ կանայք, դրացուհիներ, մրմնջում էին աղօթք, ապուր պատրաստելով: Ապուշ աղջիկը նայում էր նրանց:

Լիւսիէնը վերջրեց ոստը և բարեպաշտական սովորութեան համաձայն սրսկեց նրանով մեռեալին խաչի նշանով: Նա ուժով սեղմեց Ֆալերայի ձեռքը, որ վեր էր կացել նրան ընդունելու համար:

—Իմ խնդճ բարեկամ, նա մի տուրր կին էր: Նա արքայութիւն գնաց, և ամբողջ գիշեր կը հսկեմ նրա դագաղի մօտ և քեզ հետ:

—Ոչ, ասաց գիւղացին, դուք յոգնած կը լինէք:

—Նա հսկել էր մօրս դադաղի մօտ. ես յիշում եմ. ես կամենում եմ այստեղ մնալ.

Գիշերը թափանցելով սենեակը խառնում էր իր տխրութիւնը մահուան տխրութեան հետ. երկու մօմ վառեցին սեղանի վրայ. Թեթեւակի ստուերներ սահեցին հանգուցեալի դէմքի վրայ, որ կարծես չարժուեց. Ապուշը եկաւ անկողնու մօտ նրան կանչելու. և պատասխան չը ստանալով քաշեց տէր-ողորմեան, որ ձեռքումն էր Ոսկերքը թեթեւ կրճտացին. Դրացուհիներից մինը դուրս տարաւ ապուշին.

Լիւսիէն զնաց ընթերելու և վերադարձաւ հսկելու. Այդ խաղաղ մահուան առաջ, այդ պայծառ դէմքի առաջ, նա խաղաղութիւն էր զգում իր հոգու մէջ. Նա հասկանում էր մահուան պարզութիւնը, երբ կեանքի մէջ մարդ կարողացել է կատարել, ինչ որ հնարաւոր է կատարել.

Վարդերը տարածում էին իրանց անուշահոտութիւնը. նա վերցրեց մի քանիօր՝ հանգուցեալի անկողինը նրանցով զարդարելու և նկատեց, որ իր պարտիզի վարդերն չէին.

—Սրիորդ Մէրանը բերած կը լինի և դրած նրանց տեղ.

Մի ուրիշ միտք ծագեց նրա գլխում, բայց ինքնապատան չը լինելով, նա շուտով թողեց այդ միտքը.

Գիշերից բաւական անց, նա դուրս եկաւ բակը իր թմբած անդամները դրստելու. Աստղերը թօթափում էին նրա վրայ իրանց խաղաղարար փայլը. մի զով զեփիւռ գգում էր նրան, ամբողջութիւն անուշաբոյր մայիսեան հոտով. Յուրտ զգալով, նա մտաւ սենեակը. Եւ իրօք, նա տխրութիւն չունէր. Մահուան խաղաղութիւնը խաբուսիկ չէր և նա մտածում էր այդ օգտակար անցրած օրուայ մասին, բոլոր այն զբաղմունքներն մասին, որոնցով այժմ լի էր իր կեանքը. Նա զարմացաւ.

—Եւ սակայն, ասում էր ինքն իրան, ես արդէն կեանքից մեծ բան չեմ ակնկալում, ոչ եւս զարուհիքից, ոչ սիրուց, ոչ այն ամենից, որ երիտասարդ է, ընքոյշ և անուշաբոյր....

II

Մէրան ամուսինները խօսակցում էին իրանց Աննի աղջրկայ մասին, որ եկել էր Պարիզից առաւօտեան գնաւքով. Աննին իր արդուղարդն էր կատարում նախաճաշից առաջ և ժաննին օգնում էր նրան չաղակրատելով.

Պարոն Մէրանը, ձեռքերը կտեւն դրած, անց ու դարձ էր անում սրահում, աչքերը դեմին ձգած, ճակատը կնճռալիւ.

Երբեմն կանգ էր առնում կնոջ մօտ և բարձրացնում գլուխը։
— Մենք նրան տուինք մի քնքոյչ, բայց առողջ երեխայ-
նա վերադառնում է մեզ մօտ նիհարած և գունաթափ-
նա չունի այլ ևս այն մաքուր արիւնը և քնքոյչ զոյնը, որ տա-
րածում էր նրա այտերի վրայ այնքան շնորհք, երբ նա շառա-
ղունում էր։ Նա թառամել և դալկացել է։ Ես վախում եմ,
բարակացաւ չունենայ։ զարմանում եմ ինչպէս նրա ամուսինը
այդ չէ նկատել վաղուց։

Տիկին Մէրանը պաշտպանում էր փեսային.

— Բայց չէ, բարեկամս, դուք չափազանցում էք։ Աննի-
պարզապէս ենթարկուել է Պարիզի կլիմային. մայրաքաղաքի-
խոնավ և թուլացնող օդը նրա վրայ լաւ չէ ներգործում։ Դուք
կը տեսնէք, ութ օրից յետոյ փոքրիկ սիրունիկս կերպարանա-
փոխուած կը լինի։ Մենք լաւ կը խնամենք նրան։ Ես ու-
նեմ սակաւարիւնութեան դէմ մի բնափր դեղատոմս, որ մի-
կրօնաւորունի ընծայ է արեւ ինձ։ Նա պարունակում է երկաթ-
անուշեղէնի մէջ։

Աննին մտաւ քրոջ հետ։ Նրա մեծկակ աչքերը, ախուր և
սեւապատ էին, նրա այտուկները դուրս ցնուած, նրա պա-
րանոցը շատ բարակացած, ուսերը նեղ և փոքրիկ ձեւները
վտիտ. ամեն բան նրա մէջ ցոյց էր տալիս որ ծանր ախտը
հարուածել է նրան։ Ժաննիի վարդադոյն փափիկ թշերը և ինք-
նազտահ գէմքը աւելի էին շեշտում չարագուշակ նշանները։

Մանկամարդ կինը դո՛ւ էր երեւում իր վերադարձից.

— Ես նորից գտայ սենեակս. ինձ թւում է, որ ես երբեք
չեմ բաժանուել նրանից և դեռ Ժաննիի պէս մի ջահիլ աղջիկ
եմ։

Նստեցին նախաճաշելու։ Նախաճաշը ուրախ չանցաւ, չը-
նայելով տիկին Մէրանի անսպասելի լաւ տրամադրութեան։

— Խեղճ Ժուլիէնը մեռել է, — ասաց Աննին. — ինձ վրշտ է
պատճառում նրա մահը։ Մենք սովոր էինք տեսնել նրան
Ալվիլիում և այստեղ, լուսնոյք անելիս, նա միշտ գործի վրայ
էր և երբէք չէր դանդաղանում։

Ժաննին, որ ջանք էր անում կենդանացնել խօսակցու-
թիւնը, մանրամասնութիւններ հաղորդեց.

— Նա վերջին չարաթը շատ հանգիստ անցրեց. ես այն-
տեղ էի և ես նրա մեռնելը չը տեսայ։ Երեւակայեցէք, որ ես
ահաղին նեղութիւն կրեցի թոյլ չը տալու համար նրա երկու
դրացուհիներին, որ հազցնեն նրան մեռնելուց առաջ, ինչպէս
կամենում էին։ «Այդպէս աւելի հեշտ կը լինի, ասում էին նը-
րանք, քանի որ մարմինը փետացած չէ»։

Մէրանը, թէեւ շատ սիրում էր կենդանական զօնքը, այս անգամ ուշադրութիւն չը դարձրեց: Նա զբաղուած էր իր Աննի աղջկան վշտով. վերջինս նկատեց այդ և հարցրեց.

— Ձեր երեխայի գալը, հայր, ձեզ ոչ մի ուրախութիւն չէ բերում. ի՞նչ ունէք:

Նա այլ եւս չը կարողացաւ դիմանալ:

— Ի՞նչ ունեմ. պնդում եմ, որ դու հիւանդ ես: Ինչո՞ւ դէմքդ այսպիսի գոյն ունի:

Աննին սկսեց լալ:

Տիկին Մէրանը այդ ջղային յուզմունքը հանդարտեցնելու համար յայտնեց, որ իսկոյն կը տան սունկով բրինձը, որ Աննին և իր հայրը այնքան շատ սիրում էին. բայց սրանք հազիւ ձեռք տուին և նախաճաշը վերջացաւ ակրութեամբ:

— Կամենում ես մի պտոյտ անել ինձ հետ ծառաստանում. հարցրեց պ. Մէրան իր անդրանիկ աղջկան, սեղանից վեր կենալով:— Դուրսը թեթեւ զեփիւռի պատճառով տաքութիւնը այնքան էլ զգալի չէ: Ես քեզ ցոյց կը տամ մի քանի նոր բոյսեր, երբ կը յոգնես, մենք կը նստենք պարտիզի ծայրի նստարանի վրայ:

— Ուրախութեամբ. դու չես գալիս, ժամնի: Ժամնին հասկացաւ որ հայրը կամենում է առանձին խօսել Աննի հետ և ծուլութիւն ցոյց տուեց:

Նրանք դանդաղաբայլ հեռացան տնից: Աննին, առանց փեղոյրի վերցրել էր մի հովանոց արեւից պատսպարուելու համար: Երբ նրանք նստեցին լճի դիմաց, պ. Մէրանը բռնեց աղջկայ ձեռքը.

— Ասա տեանեմ, Աննի, դու յոգնած ես. այդ ոչինչ: Մենք կը բժշկենք քեզ, բայց քո տխուր աչքերը ցաւ են պատճառում ինձ: Ասա, խնդրեմ, երջանիկ ես թէ ոչ. ժակը բարի է քեզ հետ, թէ ոչ:

Աննին բաց թողեց հովանոցը աւազի վրայ և հեծկլտաց: Նա այլ եւս ոյժ չունէր պահել այն գաղտնիքը, որ սպանում էր իրան: Նրա արտասուքը արդէն խոտովանութիւն էր:

Սաստիկ յուզուած՝ հայրը սեղմեց նրան իր կրծքին և թողեց լաց լինի, առանց խոռովելու նրան խօսքերով: Երբ աղջիկը մի քիչ հանդարտեց, ասաց.

— Այո, հայր, ես շատ դժբախտ եմ:

Հայրը պահեց նրան կրծքին սեղմած և մրմնջաց.

— Ասա ինձ, ինչ է արել քեզ:

Աղջիկը ձեռքով յուսահատ շարժումն արեց.

—Ոհ, շատ երկար կը լինի պատմելը: Եւ ինչ օգուտ քեզ տանջել, բաւական է արդէն որ ես տանջուում եմ:

—Ոչ, Աննի, ասաց պ. Մէրանը ծանրախոհ: Պէտք է ինձ ամեն բան պատմես: Ես տուի քեզ նրան. նա պէտք է քեզ սիրի, պաշտպանի, անէ քեզ համար այն ամենը, ինչ որ քո ծնողները անում էին ամուսնութիւնիցդ առաջ, դեռ աւելի գորովանքով և երիտասարդական այն հմայքով, որ մենք այլ եւս չունենք: Եթէ նա զլանում է քեզ նեցուկ լինել, եթէ վիշտը դու ստանում ես նրանից, ով քեզ պարտ է տալ ուրախութիւն, այն ժամանակ դու պարտաւոր ես իմ պաշտպանութեան դիմել. ես պէտք է նորից քեզ օգնեմ, փոքրիկ Աննի, և եթէ կարող եմ, վերագրաձնեմ քեզ կորցրած երջանկութիւնդ: Ուրեմն, տեսնում ես որ պէտք է ամեն բան պատմես ինձ:

Աննին թագորեց դէմքը հօր կրծքի վրայ. իր յուսահատութեան մէջ այդ նեցուկը խրախուսում էր իրան. նա ցանկացաւ թափ տալ իր լցուած սիրտը, բայց նա այնքան միայնակ ապրել էր իր վշտի հետ որ չէր վստահանում յանձնել հօրը այդ վիշտը: Բացի դրանից, որքան շատ զաղտնի բաներ կային որ չէր կարող ասել նրան:

Քննելով իր տանջանքների աղբիւրը նա մտաբերեց իր հարսանիքի և իր խեղճ յօշոտուած սիրոյ գիշերը, նա անձնատուր եղաւ ամուսնուն ամբողջովին, անգէտ և անարատ, բայց սիրող ժակը չէր հաւատալիլ ոչ նրա ամօթխածութեան, ոչ անդիտութեան: Աննին այժմ լաւ հասկանում էր այդ. նա յիշում էր ժակի սկեպտիկ ժպիտները, աւելի ուշ, երբ նա առիթ էր ունեցել խօսել աղջիկների մասին. «Ո՞ւմ ես ուզում հաւատացնել, ասել էր ժակը, աղջկերքը ամենքն էլ արատաւոր են»: Եւ այդ տխուր հարսանեկան երեկոյից ի վեր, երբէք ամուսինը չէր հարցրել նրա համաձայնութիւնը, նա համարում էր նրան իբրեւ մի փոքր ստրկուհի, որ սահմանուած է տիրոջ հաճոյքի համար, — մի տիրոջ, որ շատ զբաղուած է, գիտէ՞ ժամանակի գինը: Երբէք նա չէր զարդարել իրանց յարաբերութիւնները այն գորովանքով, որ արժէք է ընծայում զգուանքներին, յարուցանելով փոխադարձ ուրախութիւն: Խօսքերի մէջ եւս փափկանկատութիւն չէր ցոյց տալիս: Մի օր, հանդիպելով իր ամուսնացած ընկերներից միին, առանց քաշուելու շատ պարզ կերպով ակնարկել էր իր ամուսնական յարաբերութիւնների կատարեալ անդորրութիւնը:

Ֆիզիկական այդ յիշողութիւններից, որ դեռ ամօթից կարմրել էին տալիս նրան, նրա սակաւացած արիւնը խփեց գունատ այտերին: Նա պահպանել էր կարմրելու այդ հիմնային

զօրութիւնը նոյն իսկ երբ միայնակ էր և իր հօր կըրծ-
քի վրայ իրան մեկուսացած էր զզոււ իր տանջանքով: Ապա
նա մտածեց որ այժմ ամեն բան վերջացած է և նրա մարմինը
այլ ևս քոնութեան չի ենթարկուի: այդ միտքը սփոփեց
նրան:

Պ. Մէրանը, որ համբերութեամբ սպասում էր թէ երբ
կը խօսի աղջիկը, հարցրեց նրան, տեսնելով որ նա լռում է.

—Վաղճեց է նա քեզ տանջուել է տալիս:

Աղջիկը յուսահատաբար վայր ձգեց ձեռքը.

—Ես երբէք երջանիկ չեմ եղել...

Եւ աւելի ցածր ձայնով, որովէս թէ տխրութեան մի նոր
պատճառ գտած լինէր.

—Նոյն իսկ ոչ այն ժամանակ երբ նշանած էի:

Կամայ կամայ, ընդհատուող ֆրագնետով, նա խոստովա-
նեց, Երբեմն հայրը նրան աւելի պինդ էր սեղմում իր կրծքին,
մրմնջալով. «խեղճ փոքրիկս»:

—Ես ինձ չէ սիրում, ասաց Սննին. նա երբէք ինձ չէ սի-
րել: Ես կարող եմ ձեզ ասել, թէ ինչ բանից ևս նրան ճանա-
չեցի ամուսնութիւնից յետոյ: Մի առանձին բան չը կար, և
սակայն ամեն բան վշտալի էր: Իտալիայում մենք երբեմն ժա-
մերով մնում էինք սրճարաններում, նա կարգում էր լրագիր-
ներ և քաղաքա-տնտեսական հանդէսներ, իսկ ես սպասում
էի, որ վերջացնի ընթերցանութիւնը: Երբ ևս հիացմունք էի
ցոյց տալիս Ֆլօրենցիայի կամ Հռօմի միւզէոներում որ և է մի
պատկերի մասին, նա չափում էր ինձ ոտից՝ զլուխ այնպիսի
մի արհամարհոտ նայուածքով, որ կարծես ես անբնգունակ էի
որ և է բան հասկանալու: Ոհ, քանի քանի անգամ ես ստաւ
մնում էի՝ նրա արհամարհական և անարգական վերաբերմունքի
պատճառով: Ծրթուներէս վրայ սառչում մնում էին ինչ որ
կամենում էի ասել. ես լռում էի, իսկ նա յանդիմանում էր
ինձ լռութեանս համար: Երբէք մենք մի անգամ մտերմական խո-
սակցութիւն չունեցանք: Երբ ևս մի լուրջ միտք էի յայտնում,
նա ուղղակի հեգնում էր ինձ: Նա վարւում էր ինձ հետ իբրև
մի չնչին առարկայի հետ: Իսկ ես ցանկանում էի միայն լսել
նրան. ես շատ էլ չէի պաշտպանում հայեցողածքներս և բոլո-
րովին տրամադրուած էի թողնել որ նա զեկավարի ինձ, բայց
ևս զգում էի որ ևս նրա համար մի մարմին էի առանց հոգու,
նա ոչ մի յարգանք չէր ցոյց տալիս ինձ:

Մէրանը հասկացաւ թէ ինչ էր կամենում աղջիկը ասել
այս վերջին խօսքերով:

Սննին նորից լացեց և շարունակեց.

—Պարիզում ևս շուտով բոլորովին լքուած տեսայ ինձ, Յերեկները նա զբաղուած էր իր գործերով, երեկոյեանները նա ինձ տանում էր, առաջին օրերը, փոքր թատրոնները, կաֆէ—կօնցերտները՝ լսելու համար անարգ բաներ, որոնք վրդովում էին ինձ, իսկ ինքն ծիծաղում էր աղմկալի կերպով և երբ նրկատում էր տխուր դէմքս, ասում էր ինձ. «Ո՞նգրեմ քեզ սուտ ճշնաւոր մի ձեւացուր. իսկապէս, այս բոլորը դուր է գալիս քեզ, բայց չես ուզում խոստովանել», նա անուանում էր այդ՝ «սովորեցնել ինձ ապրելու, Բայց շուտով դադարեց ինձ տանելու. սովորութիւն շինեց միայնակ դուրս գնալ, եւ նրան տեսնում էի միայն ճաշի ժամանակ...»

Նա չէր կարող աւելացնել. «և անկողնում»:

Իոպէական լռութիւնից յետոյ, նա ծածկեց գլուխը ձեռներով, իր մեղրալուսնի դառնութեան յիշողութիւնը ճշում էր իրան, մանաւանդ այն տօն գիշերները, երբ ժակը տանում էր իրան զբօսավայրերը, հարկադրում էր լսել շուայտ կուպլետներ և տեսնել անառակ ներկայացումներ, որոնք տակնուվրայ էին անում նրա սիրտը, և կոպտաբար բացատրում էր անկեալ կանան արհեստը. այդ կանայք բաղմութեան մէջ հրում էին նրան, Ահա այս էր այն կեանքը, որ պէտք էր իմանալ և որ ժակը սովորեցնում էր նրան:

—Ես չեմ կարող ձեզ պատմել, հայր, կրածս տանջանքը, Ամուսնութեանս առաջին ամիսների ընթացքում անդադար առղի փոքրիկ խայթոյներ էին որ արիւնոտում էին սիրտս: Երբ նա վերադառնում էր տուն շատ ուշ գիշերը, նա ամենուրեքն հոգս չէր անում իմ անհանգստութեան մասին: Երբեմն նա տնից դուրս էր ճաշում, առանց կանխաւ ինձ իմաց տալու: Միշտ պէտք էր լինում որ փող պահանջւո՞ւմ ստան տնտեսութեան համար:

—Բայց չէ որ ես ուղղակի քեզ էի ուղարկում քո թոշակը:

—Էհ, նա ինձ տեղ ստորագրում էր պօստի անդորրագիրը, տալիս էր ինձ նամակները, իսկ փողն ինքն էր վերցընում: Յամենայն դէպս, ես ինքս փողն իրան կը տայի:

Աննին չասաց որ ժակը գանգատուել էր նրա օժիտի մասին և մանրամասն տեղեկութիւններ էր պահանջել նրա ծնողների կարողութեան վերաբերմամբ:

Պ. Մէրանը խօսեց զգուշութեամբ աղջկայ երեսը.

—Սիրելի, վշտալի դաւակս, այդ ամենօրեայ տհաճութիւնները աւելի անտանելի են քան ամենամեծ վշտերը: Քանի քանի կանայք քաշ են տուել այդպէս լռութեամբ թշուառ

կեանք և աւելի տանջուել են քան այն կանայք, որոնց կոպտաբար, յայտնի համարձակ, խաբել են և որոնք սակայն կարող են, բաժանուելով, իրանց վէրքերը դարմանել: Քո պատմած բոլոր այդ գարշութիւնների մէջ օրէնքն անդոր է ապահարզանի առիթ գտնելու:

—Ոհ, ես չեմ մտածում օրէնքի մասին, ասաց Աննին: Բաժանումն արդէն սրտերի մէջ է. սիրտս արդէն մեռած է: Շատ անգամ շարունակում են ապրել, երբ, իրօք, կեանքը վերջացել է արդէն:

Պ. Մէրանը աշխատում էր սփոփել և ամոքել այդ վիշտը: —Ես կը տեսնեմ նրան, ես կը խօսեմ նրա հետ: Անկարելի է որ նա չը հասկանայ իր անարդարութիւնը: Ինչպէս կարող է քեզ չը սիրել: Դու ինքդ նոյն իսկ չը գիտես որքան շլացուցիչ ես, ես այդ կը բացատրեմ նրան...: Կան մարդիկ, որոնք սկսում են սիրել կնոջ միայն այն ժամանակ, երբ ուրիշները գովում են նրա հմայքը. նրանք պէտք ունին ասեղով ծակուելու: Ժակը, խորասուզուած իր գործերի մէջ, կլանուած իր վառասիրութեամբ, անտարբեր է եղել մինչեւ այժմ սրտի գործերին. բայց գուցէ նրա սիրտը կը բացուի: Դուք դեռ կարող էք երջանիկ լինել: Ոչ մի բան կորած չէ, փոքրիկ Աննիս:

—Ոհ, հայր, ես դեռ ոչինչ չեմ ասել: Ես ասացի միայն այն ինչ որ ինձ ամենից շատ տանջել է տուել: Այն ինչ որ մնում է ինձ հաղորդելու աւելի դժուար է և ձեզ, անտարակոյտ, աւելի մեծ վիշտ պէտք է պատճառէ, քան այս աման խայթումները, որ ինձ գուցէ աւելի անտանելի են երեւացել:

—Ի՜նչ, ասաց նա, ուրիշ բան էլ կայ:

Աննին վատանում էր. նա դիտեց հօր ծանրախոհ դէմքը՝ հակուած դէպ իրան համակրութեամբ: Այդ դէմքի վրայ այնքան կարեկցութիւն և գորովանք էր կարգացւում, որ նա չը կարողացաւ պահել իր խօսքը:

—Մի օր, Պարիզում, — արդէն երկու ամիս կայ — ես պատահեցի տիկին Ֆերրէզիին: Ես ժակի հետ էի. նա կարծես չէր տեսնում կոմսուհուն: Բոլորովին ուրախացած, ես մօտեցայ նրան և հրաւիրեցի զալ ինձ մօտ: Նա ինձ ասաց, որ նոր է եկել Պարիզ և անտարակոյտ կ'այցելի ինձ ըստ առաջին հնարաւորութեան: Եւ, իրօք, նա եկաւ իր ամուսնու հետ: Վերջինս — այդ դիտողութիւնը ես արի նրանց մեկնելուց յետոյ — ինձ նոյն իսկ ասաց որ չորս ամսից ի վեր Պարիզում են բնակուում: Ես մտածեցի, որ կ'ինը նրա համար ինձ ասաց թէ նոր են եկել, որ մի կերպ արդարացնի իր ուշ այցելութիւնը: Մենք

մեր նախկին յարաբերութիւնները վերանորոգեցինք, ժակը հարկադրում էր ինձ հրաւիրել նրանց ճաշելու...

Նա դարձեալ մի քիչ վարանեց և ապա վերջացրեց պատմութիւնը առանց ընդհատման:

— Մենք յաճախ տեսնում էինք նրանց. ես ոչ մի բանի մասին կասկած չունէի: Վերջին ամսուայ սկզբին, ես ստացայ մի անստորագիր նամակ. պատռել եմ այդ նամակը, բայց խուփ գիտեմ, ահա ինչ էր գրուած. եթէ տիկին Ալվարը կամեցնում է փորձել իր ամուսնու հաւատարմութիւնը, թող գնա նա վաղը, ժամը երեքից առաջ Վիլլիէ, ծառուղու № 16-ի դեմ առ դեմ, եւ թող բանայ աչեքը: Իմ առաջին մտածածունքս եղաւ ցոյց տալ այդ նամակը ժակին. ես այդպէս էլ արած կը լինէի, եթէ ամենափոքր մտերմութիւն անգամ գոյութիւն ունենար մեր մէջ: Ես խօսք տուի ինձ հաւատ չընծայել այդ անանուն պատգամին: Եւ, պէտք է խոստովանեմ, այդ դաւաճանութեան լուրը սաստիկ տանջանք չէր ազդում ինձ, որովհետեւ չիմանալով ով է մեղսակցուհին, ես չէի հաւատում նրա իրակաշուծեան: Սակայն երկրորդ օրը, ժամը երեքին, ես կանգնած էի ցոյց տուած տան առջեւ, մի փակ կառքի մէջ, ծառուղիի միւս կողմում: Ես հասայ լրտեսի ստորութեան, որից դեռ կարմրում եմ: Այդպիսի գործերում մարդ կորցնում է իր արժանապատուութիւնը: Բայց երբ մարդ սիրում է, ոչ մի բանի մասին չէ մտածում: Ես տեսայ որ առաջ տիկին Ֆերրէզին եկաւ: Ո՛հ, նա չէր թաքնուում, նա նոյն իսկ քօղ չունէր երեսին: Նա մտաւ առանց վարանելու և անհետացաւ կամարի տակ: Սիրտս սեղմուեց, ինձ թւում էր որ նա այլ եւս չէ բաբախում: Մի կէս ժամից յետոյ ժակը եկաւ: Նա եկաւ բաց կառքով. ապրիլի մի գեղեցիկ օր էր և արդէն բաց կառքեր կային: Նա չարձակեց կառքը, անցաւ շտապ մայթը և նոյնպէս մտաւ տունը: Ես մնացել էի բոլորովին թուլացած: Նրանք ժամադրութիւններ էին սարքում օր ցերեկով, առանց ծածկուելու: Նրանք կարող էին մինչեւ անգամ միասին գալ, այդպէս էլ դուրս եկան մի ժամ յետոյ. դռան առաջ ժակը սեղմեց նրա ձեռքը, ցայտեց իր կառքի մէջ և ես կարծես լսեցի, այս հրամանը. «Ելէպի ներքին գործերի մինիստրութիւնը»: Ես գիտէի, որ այդ օր պէտք է նա տեսներ մինիստրին: Ես այլ եւս չէի մտածում մեկնել. կարծում եմ որ նոյն իսկ կորցրել էի մտածելու, տանջուելու, ապրելու ընդունակութիւնը: Կառապանը, որ կարդացել վերջացրել էր իր լրագիրները, մօտեցաւ դռնակին և նրա ձայնը ինձ արթնացրեց. «Ինչ անենք, փոքրիկ տիկինս, ասաց նա, անտարակոյս նա այլ եւս չի գայ. գնանք»:

երբէք չը պէտք է տղամարդկանց ցոյց տալ, որ նրանց շատ սիրում էք...»:

Ամթիանհար՝ ես ելայ կառքից, վճարեցի և սկսեցի ման գալ: Պաղ օրը զովայնում էր ինձ. սակայն մի քանի քայլ անկուղի յետոյ ստիպուած էի կանգ առնել. այլ եւս չունչ չու- նէի և սիրտս ցաւում էր: Ես մի ուրիշ կառք վերցրի՝ տուն գնալու համար: Ժակը դեռ չէր եկել. նա եկաւ միայն ճաշին, ուրախ, ժպտուն, խօսելով այն կարեւորութեան մասին, որ ստանում էր քաղաքական աշխարհում: Կարծում էի որ ինձ ատելութիւն է ներշնչում և, ճշմարիտ, ես այլ եւս ոչինչ չէի զգում: Սէր, հակաիրութիւն, նախանձ, բոլոր զգացումներս մթնել էին մի քանի ժամում: Կարծեմ որ ես մեռայ այդ օր: Այսօր մի ուրիշ կին է ինձ տեղ:

Պ. Մէրանը, յուսահատ, մրմնջաց.

—Թշուառականը:

Բայց յուսոյ մի վերջին նշոյլով, թէև առանց համոզուած լինելու, նա աւելացրեց.

—Նրանք կարող էին հանդիպած լինել իրար մի այցելու- թեան ժամանակ և միասին դուրս եկած: Գուցէ այն չէ, ինչ որ կարծում ես:

—Ո՛հ, հայր. այդ գէպըում ինձ չէին ազդարարի: Բացի դրանից... (նա կարմրեց, որովհետև ամօթ էր քաշում այդքան ստորնալուծ համար) ես տեղեկութիւններ հաւաքեցի. ժակը ոչ մի երկիւղ չունի: Մի՛թէ նա ինձ քանի տեղ է դնում: Բնա- կարտնը վարձել էր պ. դը Լավերնէյը. այդ նրա հօր նախկին կալուածքի անունն է, Աննէսիի մօտ:

Նա ասաց դարձեալ.

—Ես չը գիտեմ կոտել. ես շատ մեղմ եմ և երկչոտ: Ես նրան ոչինչ չասացի:

Նա սրտի սաստիկ բարբախտման ունեցաւ. նա յիշեց որ այդ զարհուրելի օրուայ երկրորդ օրը նա կարողացել էր տա- նել ժակի համոյրները առանց ոյժ ունենալու ընդդիմանալ, թէև մինչ իր ամբողջ էութիւնը զգուանք էր յայտնում: Սակայն իր ստացած ծանր հիւանդութիւնը աղատել էր նրան այդ հպու- մից, որ այլ ևս տանել չէր կարող:

Պ. Մէրանը դարձեալ հարցրեց.

—Գիտե՞ս արդեօք երբ է սկսուել այդ կապը:

—Ո՛չ, չը գիտեմ. երբեմն մտածում եմ որ ամուսնութիւ- նիցս առաջ է եղել: Գուցէ նա նրան վաղուց է սիրում. ես մը- տաբերում եմ այժմ տիկին Ֆերրէզիի որոշ խօսքերը, որոշ նա- յուածքները: Ինչի նա եկաւ խլեց սիրտս, երբ նրան էր սի-

բուժման Աստ ինձ, ինչի համարս ես չեմ կարող հասկանալ այդ-
քան կեղծութիւնս:

Նա հեծկլտացի Պ. Մէրանը մեղմիկ շոյեց ձեռքով նրա
այտերը.

—Խեղճ, փոքրիկ Աննի, ես ես յանցաւոր եմ եւ չը պէտք
է թոյլ տայի այդ ամուսնութիւնը, ես քաջութիւն չունեցայ.
դու սիրում էիր ժակին եւ իմ ոյժերից վեր էր խորտակել
քո սիրը:

Աննին ասաց իր արցունքի մէջ.

—Ոհ, մի յանդիմանիր քեզ. ճիշտ է, ես նրան սիրում էի.
Ջահիլ աղջկերքը չը գիտենւ երբ սիրաւ սկսում է սիրել, նա
կաշոււմ է որտեղ կարողանում է: Միայն յետոյ եւն հասկանում,
բայց չարիքը արդէն կատարուած է լինում:

—Պէտք է լսէիր ինձ:

—Սիրոյ մէջ ոչ ոքի չեն լսում: Շատ քնքոյշ աղջկանց
պէտք է սովորեցնել ինքնուրոյն կերպով գնահատել մարդկանց,
Որտեղ պէտք է եւ սովորէի ճանաչել երիտասարդներին: Մենք
ապրում ենք գիւղում եւ մեր բնակութիւնը Պարիզում շատ
կարճ էր լինում: Ժակը առաջինը եղաւ, որ ղրաղուեց ինձանով:
Ես կարծում էի որ բոլոր այն փոքրիկ ուշադրութիւնները, որ
մի երիտասարդ ցոյց է տալիս մի ջահիլ աղջկան, սիրոյ մեծ
ապացոյցներ են:

Պ. Մէրանը մտածում էր եւ կարծես մի ծանր որոշում էր
կամենում անել: Իր փեսային վերջնականապէս դատապարտե-
լուց առաջ, նա աշխատում էր քննել նրա բոլոր վարմունքները,
Ժակը անշուշտ տիկին Ֆերրէդիի սիրականն է եղել ամուսնու-
թիւնից առաջ, եւ, կամենալով մոլորեցնել իրան, Մէրանին,
պատմել էր նրան լիւսիէն Հալանդի իտալուհու հետ ունե-
ցած յարաբերութեան մասին: Փեսան կամաց կամաց սպանում
է նրա աղջկան: Չարիքը անդարմանելի էր: Նա ասաց մի բո-
ւաբան յետոյ.

—Դու կը մնաս մեղ մօտ, Աննի: Դու այլ եւ չես տեսնի
նրան. դու կը բաժանուես:

Աննին յառեց հօր վրայ իր լացակումած մեծ աչքերը.

—Ոհ, այժմ այլ ես ուեւորդ է:

Եւ երբ նա թաղցրեց գլուխը, Մէրանը հասկացաւ որ աղ-
ջիկը իրան արդէն կորսուած է համարում: Նրան պատեց յու-
սահատութիւնը եւ զայրոյթը: Ատամները կրճտելով, նա մըր-
մընջաց.

—Թշուառականը, եւ նրան կը վռնդեմ. եւ նրան կը
սպանեմ:

Աննին վերցրեց գլուխը կիսովի.

—Ոյ, թողէք նրան, ես սիրում եմ նրան, ես արժանիք չունեմ, ես չեմ սիրում նրան, ես շատ վատ բաներ իմացայ, ես շատ տանջուեցի, սէրս մնուել է, երբ ես որոնեցի այդ սէրը տանջանքներն մէջ, ես նրան այլ ևս չը գտայ:

Մէրանը բռնեց նրա գլուխը ձեռներում և նայեց նրա աչքերի խորքը.

—Սիրելի զաւակս, ասած ինձ ի՞նչդ է, Ի՞նչ է հիւանդութիւնդ:

—Բժիշկները լաւ չը գիտեն, նրանք ասում են, թէ սրտի լախացումն ունեմ: Այդ եղաւ այն օրը, երբ նրանց միասին տեսայ, գրանիք յետոյ, երկու անգամ կրկնուեց, ահ, ահ...

Յանկարծ նա զգաց որ խեղդւում է և նրա դէմքը կծկուեց ցաւից: Մէրանը վերցրեց նրան իր բազուկները մէջ և մեծ ջանքով տարեց մինչև տուն:

Շտապով ուղարկեցին բժիշկ Բալօյի ետեւից, որ ամառները Մէնթօնում էր ապրում: Նրա բժշկական հեղինակութիւնը անսխալական էր համարում. նա քննեց հիւանդին:

—Ես չեմ թագցնի ձեզնից որ շատ ծանր հիւանդութիւն է —ասաց նա պ. Մէրանին: Այդ կոչւում է այժմ կրծքի անգին:

Եւ նա բացատրեց այդ վերին աստիճանի դաւաճան հիւանդութեան էութիւնը, նրա դժուարաճանաչելի պատճառները, նրա ընթացքը, նրա արտայայտութիւնը, երբ հիւանդը զգում է կուրծքը սեղմուած կարծես ունելիքների մէջ, և նրա վտանգները մի այնպիսի թուլացած անձի համար, ինչպէս տիկին Ալվարն է:

Երբ հայրը վերադարձաւ մօտը, Աննին, պարզուած, ժրպտաց նրան: Մի քիչ արիւն թոեւ էր այտերին. նա չէր երեւում ծանր հարուած ստացած, այլ միայն թոյլ և սակաւարիւն: Նա ինքն Պարիզում խորհուրդ էր հարցրել բժիշկներից և գիտէր որ հիւանդութեան մի նոր կրկնողութեան ժամանակ կարող է մեռնել:

III

Լիւսիէն Հալանդը, հանելով շորերը սկսեց հնձել իր վարձուոր գիւղացիների հետ: Փապերան և նրա չորս որդիքը, չարքով, կտրում էին ոսկեայ հասկերը կիսա-շրջանի լախ հաւրուածով, կանոնաւոր և ծանր բիթմով: Յուլիսեան արեւը, որից հասունացել էին հունձերը, արծաթեայ կայծեր էր վառում մանգաղների յղկած երկաթի վրայ:

—Դուք չը գիտէք մանգաղ բանեցնելը, ասաց ծերունի Ֆալերան առանց ընդհատելու իր աշխատութիւնը և նոյն իսկ առանց ցոյց տալու հնձելու ձեւը:

Լիւսիէնը, ձանձրացած իր անհմտութիւնից, սկսեց գիտել իր աշխատութեան ընկերներին և վերջ ի վերջոյ սովորեց հնձելը:

—Այժմ դուք բանեցնել գիտէք մանգաղը, հաւանեց վերջապէս գիւղացին, առանց սակայն ցոյց տալու որ նայում է:

Բայց երիտասարդը լող էր տալիս քրտինքի մէջ: Նա շարունակեց հնձել դրդուած ինքնասիրութիւնից, արհուսալով որ ըսկսել էր: Սակայն քիչ քիչ սովորեց, սկանուռները վարժուցին և երբ հասաւ դադար անելու ժամը, նա շատ յողնածուծիւն չը զգաց: Նա սիրդ գինի խմեց Ֆալերայի տղաների հետ, իսկ գիւղացին կանգնած, կոթնած իր մանգաղին, մերժեց յագեցնել ծարաւը: Իր կնոջ մահից ի վեր, առանց երբէք զանգատուելու, նա շատ քիչ էր հանգստանում և շատ քիչ խօսում:

—Ահա տանուտէրի օգնականը, ասաց նա, երբ մի գիւղացի կապոյտ բաճկոնակով երեւաց արտի ծայրին, թեւի տակ մի կապոյ:

Երբ սա մօտեցաւ խմբին, ողջունեց Լ. Հալանդին և յանձնեց նրան մի հատ ծրար:

—Ելեւմտացոյցն է որ վերադարձնում են, պ. տանուտէր:

—Լաւ, Ժօլի, նահանգապետութեան մէջ ընդունել են մեր արած դիմումները:

—Ոչ, պարոն տանուտէր:

—Էհ, նահանգապետութեան պարոնները մեղ հետ վարւում են իրանց քէֆի ուղածին պէս. իսկ գիւղում, ինչ որ բան կայ:

—Ոչինչ:

Սակայն փոխ-տանուտէրի դէմքի վրայ երիտասարդը նկատեց բերանի այն գաղտնապահ և հեգնական ծալքը, որ նա միշտ տեսնում էր Ֆալերայի դէմքի վրայ, երբ վերջինս որ և է բան էր ունենում հաղորդելու:

—Գինետան մէջ ոչ մի կռիւ չէ եղել: Անտառապահը ոչ մի արձանագրութիւն չէ կայացրել:

—Ոչ, պարոն տանուտէր:

—Ուրեմն ինչ կայ. դէ ատա տեսնենք, ես ձեր դէմքից լաւ նկատում եմ որ մի բան կայ:

—Դէ լաւ, պ. տանուտէր, Վօթընիէն կայ:

—Ո՞վ, Վօթընիէն. այդ անունով մարդ չը կայ մեղ մօտ:

—Իսկոյն կը պատմեմ ձեզ: Նա մի օտարական է Սիքստ:

երկրից, Մօն-Բլանի կողմերից: Նա տեղն արտիկ անել չէ կարողանում: Արդէն չըջել է ամբողջ աշխարհը և չէ կարողացել հարստանալ: Նրա ամբողջ ունեցածը իր պարկի մէջն է:

—Այո, առական ասում է. գլորուող քարը մամուռ չի ունենայ:

—Նա եկել է գիւղի վերելի փողը ճանապարհի շինութեան վրայ աշխատելու: Նրա խօսքերը անհատնում են. նա շատ պատմութիւններ դիտէ. դրա համար ոչ ոք չէ քնում:

—Ի՞նչպէս, ոչ ոք չէ քնում:

—Ոչ, պարոն տանուտէր, հունձի ժամանակ է. ցերեկը բանում են. երեկոյեանները դալիս են հաւաքում այն շտեմարանում, ուր նա քնում է: Ամենքը մեկնում են յարդի վրայ և նա սկսում է խօսել. նա խօսում է ամբողջ ժամանակ, նա չաբաթներով կարող է խօսել. ահա տասնեւհինգ օր կայ, որ այդպէս տեսում է: Ես չեմ կարծում փաստաբանը այդքան շատ խօսի. ես լսեցի փաստաբաններին երբ քննում էր համայնքի դատը: Նրանք այդքան շատախօս չէին. կարծես չարունակ պլատուող ջրաղացի քար լինի: Պարզ է, որ ոչ ոք չէ կամենում քնել, մանաւանդ կանայք կատաղել են. սեւկարելի է քշել նրանց տուն՝ քնելու համար: Սիքստի մարդը ճանապարհորդել է ամեն տեղ. նա եղել է Պարիզում, ուր մեքենաներ է պտտեցրել. սեւամորթների երկրում և մի ուրիշ տեղ, ուր ծակել են հողը, որպէս զի նաւերն անցնել կարողանան, ինչպէս պէտք է անէին Պանամայում, ուր ամեն մարդ կորցրեց փողը:

—Բացի պատգամաւորներից:

—Նա զարմանալի բաներ է պատմում. գուցէ շատ էլ ճշմարիտ են: Երբ մարդ անուսում է ինձ նման, շատ բան չի իմանայ, ի հարկէ: Պէտք է գաք նրան լսէք, պարոն տանուտէր, պէտք է գալ մի երեկոյ: Ես ձեզ կը թաքցնեմ շտեմարանում նրա գալուց առաջ: Անպատճառ ձեր քունը կը փախչի: Երբեմն նա պատմութիւններ է անում իր կեանքից. երբեմն նա միայնակ այնքան յուզւում է, որ կարծէք շատ մարդիկ վիճում են միատեղ կամ գիւղում բազար կայ:

—Բայց հունձի ժամանակ է. երեկոյեանները միթէ յոգնած չեն լինում:

—Ո՛հ, ոչ. կէսօրից յետոյ երկու ժամ քնում են, երբ շատ տաք է անում և անկարելի է աշխատել: Բայց գիշերը, այդ չարածձի մարդը չէ թողնում քնել: Հարկաւոր է դաք լսէք նրան: Նա կախարդում է իր ունկնդիրներին, ոչ ոք չէ կարողանում թողնել հեռանալ:

—Ես կը գամ, հէնց այս երեկոյ, կամենում եմ:

— Շատ լաւ:

Եւ գիւղացիին հեռացաւ, շտապով իր աշխատութիւնը վերջացնելու երեկոյից առաջ:

— Դուք եւս կը գտնուեալք, Ֆաւերա, հարցրեց Լիւսիէնը: Ծերունին թափ տուեց գլուխը:

— Ես չեմ սիրում շաղակրատներին, իսկ գիշերը ստեղծուած է քնելու համար:

Երիտասարդը սրեց ճակատի քրտինքը, հագաւ շորերը և կամաց կամաց վերադարձաւ տուն: Գեղջկուհիները, չրջազգեստները հանդուցած գօտիներին և թեւքերը ծալոտած, երեսներն կարմրատակած արեւից, հաւաքում էին գետնի վրայ թափուած հասկերը: Բերրի հունձը, հանապազօրեայ հացի սքանչելի նիւթը, հիացնում էր նրան:

Սրահում նրան սպասում էր Ժակ Ալվարը, որ նախընթաց երեկոն եկել էր Պարիզից և թերթում էր աշխատութեան մեծ գրասեղանի վրայ թափթըփած գրքերը: Ալվարը իսկոյն ցոյց տուեց նրան հատորները, ծիծաղելով:

— Բօրէի ձեռնարկները. Կաւսարեալ կալուածաւթոջ ուղեցոյցը, Երկրագործական մեքենաները: Ուրեմն դու շատ լուրջ ես վերաբերւում քո գիւղաքնակութեան:

Լիւսիէնը ոչ մի հաճոյք չէր զգում տեսնելով իր նախկին ընկերին:

— Ես գերադասում եմ, ասաց նա, մի լաւ երկրագործ մի վատ պատգամաւորից:

— Լաւ, ուրեմն, ամբողջ ամառ դու պէտք է ձանձրացնես քո գիւղացիներին տեսական և անհեթեթ խորհուրդներով, իսկ ձմեռը դու կը մոռանաս Պարիզում երգչուհիների հետ գիւղի բարոյական և սմբած զուարճութիւնները:

Նա ակնարկում էր Լիւսիէնի վերջին կապակցութեան, որովհետեւ նա հանդիպել էր նրան մի երեկոյ երաժշտական ակումբների երգչուհիներից միւսի հետ, բայց Լիւսիէնը պատասխանեց.

— Կարծեմ որ ձմեռն այստեղ կ'անցկացնեմ:

— Ծշմարիտ, սարսափելի կը ձանձրանաս:

— Բայց ոչ. ես այժմ ուսումնասիրում եմ մի նոր մեքենայ և հողը պարարտացնելու նոր նիւթեր: Բայցի դրանից ես գրելու եմ մի գիրք այն մեծ մարդու մասին, որ ապրել է այս գիւղում:

— Այս գիւղում մի մեծ մարդ է ապրել:

— Նա քաղաքական մարդ չէր. նա ապրել է հազար թուականին մօտերը և կոչւում էր Մէնթօնի Բէրնար: Նա մի

սուրբ է. նա փախաւ այս ապարանքից, ուր ես ապրում եմ, իր հարսանիքի գիշերը և հիմնեց մեծ Սուրբ Բէրնարի մենաստունը՝ մոլորուած ճանապարհորդներին պատուարելու համար:

— Ուրեմն նա գոնէ մի երջանիկ կին թողեց, նրան, որի հետ չամուսնացաւ, ասաց ժակը, որի հոգը չէր ամենեւին Մէնթօնի Սուրբ Բէրնարը:

Եւ այդ հին պատմութեան խօսքը կտրելու համար, նա յարեց.

— Դու էլ կնոջս պէս ես, որ ատում է Պարիզը և չէ կամենում վերադառնալ այնտեղ: Ինչպէս է նա. ահա երկու ամիս է, որ ինձ թողել է:

Այդ հարցմունքին՝ Լիւսիէնը յիշեց Աննիի գունատ դէմքը: Նա յաճախ հանդիպում էր նրան. նա գուշակում էր նրա տանջանքը, որի մասին Աննին երբէք չէր խօսում: Մի համր մտերմութիւն էր հաստատուում նրանց մէջ, որ առաջ էր գալիս ընդմիջման, պարզ և անկեղծ գրքերի վերաբերմամբ ունեցած համանման ճաշակներից: Մէկի վիշտը և միւսի համակրական կարեկցութիւնը մի խանդաղակաթ գաղտնիքով շրջապատում էին այդ բարեկամութիւնը: Իմանալով՝ որ Աննին ձմեռ անցնելու է Աննէսի կամ Մէնթօն, նա վճռել էր նոյնպէս մնալ: Երբ նա տեսնում էր նրան, իր կեանքի ընթացքը հոսում էր մեղմ և հանդարտ, նման այն վճիռ ազդուներին, որոնց կարկաչունը չէ լսում, բայց միշտ զով են:

— Նրա առողջութիւնը լաւ չէ, ասաց վերջապէս երիտասարդը, իմ պառաւ տնտեսուհին, որ արինագուրդ էր, ինքն իրան ասում էր, յուսահատաբար, թէ պէտք ունի կազդուրուելու: Տիկին Ալվարդն ևս պէտք ունի կազդուրուելու:

Ժակը վերցրեց գլխարկը.

— Գնանք նրան տեսնելու: Եկ հետս Մէրանների մօտ:

— Ուրեմն, դու այնտեղ չես բնակւում:

— Ես գերադասում եմ ապրել իմ չրջանի կեդրոնում, իմ սախլին ամուրիի բնակարանում, որ բաց չեմ թողել: Բուժմիլիում ես պէտք է նախագահեմ պարգեւաբաշխութեան. դա էլ մի միջոց է ժողովրդականութիւն ձեռք բերելու: Ես գրել կը տամ իմ քարտուղարին շնորհաւորական նամակներ, որ ինքս կը ստորագրեմ, այն ծնողներին, որոնց երեխաները դպրոցում լաւ թուանշաններ են ստացել:

Լիւսիէնը մտածում էր ոչ առանց ներքին ուրախութեան.

— Նա չի ապրի Աննիի մօտ, արդեօք նա դեռ սիրում է

սրանս Կամ գուցէ նրա հիւանդութեան պատճառը հիասթափումն է:

Նրանք գնում էին կողք-կողքի, բայց բաժանուած իրանց մտածմունքներով: Ժակը մի ձեռքով ղեկավարում էր իր երկանիւրը, որով եկել էր նա Մէնթօն: Գիւղից անցնելիս՝ նա հեղնելով ասաց ընկերին.

— Դու էլ շատ բարի պտուղ չես. տակից քաղաքակաշուծեամբ ես ղրաղւում: Դու քեզ նշանակել ես տուել քո համայնքի տանուէր: Կը, անպատճառ յաջորդ ընտրութիւնների ժամանակ քո պաշտպանութիւնն կը հայցեն:

— Ներողութիւն, առարկեց Լիւսիէն, ինձ ընտրել են Մէնթօնի մէր և ես ղրաղւում եմ ոչ թէ քաղաքակաշուծեամբ, այլ իմ համայնքի ֆինանսներով և խաղաղութեամբ:

— Եւ քո առաջին գործդ եղաւ խելի ինձանից Մէնթօնի գործերը և տալ Բրէնա փաստաբանին:

— Ես կարծում էի որ պարլամենտի պատգամաւորը այլ ես չի ղրաղուի փաստաբանութեամբ:

— Ահ, լուրջ գործերը միշտ պահում են, իսկ ջնջիւնները տալիս են պաշտօնակիցներին:

Ցանկանալով պարծենալ իր հին բարեկամի աչքում, նա սկսեց իր գլուխը գովել.

— Ես իմ ժամանակս զուր չը կորցրի այս տարի. կարծեմ նաւակս լաւ ղեկավարեցի:

— Այո, ես այդ իմացայ լրագիրներէից:

— Պարլամենտում արտասանած իմ առաջին ճառերը ուշադրութիւն գրաւեցին. ես այդ կարող եմ ասել առանց հպարտանալու: Այդ առաջին ճառերը այն տեսակ էին, որ ինձ չէր կարելի վերջնական կերպով համարել այս կամ այն կուսակցութեան անդամ: Ես այդ մասին շատ էի աշխատել. ինձ ամեն կողմից առաջարկութիւններ են անում, մանաւանդ արմատականները, որոնք վաղ թէ ուշ իրանց ձեռքը կը ձգեն իշխանութիւնը:

— Բայց չէ որ այստեղ դու քեզ ներկայացրիր իբրեւ չափաւոր:

— Ի՞նչ անենք, երբ ես մինիստր կը դառնամ, իմ ազդեցութիւնս կը կշռեն և ոչ կարծիքս: Պարիզում, պարլամենտական աշխարհում, մարդիկ շատ սկեպտիկ են: Ամբիոնի վրայ բողալվառ համոզումներ ունեն, բայց ծխարաններում նրանք պաղում են իսկոյն: Այս ինչ աշխոյժ պատգամաւորը, որին երկիրը համարում է իբրեւ արմատական խմբի կամ օպպորտունիստ խմբի զարդը, իսկապէս պատկանում է այն խմբին, որը

մենք ծխատանում անուանում ենք «պոռնկագրական»։ Բազմաթիւ են դրանք և ամեն տեղ վարձւում են։

Ժակը երբէք չէր հրաժարուել ցինիկաքար խօսելու հաճոյքից։ Այդ նրա կամքի միակ թուլութիւնն էր։ Նա իր գերազանցութիւնը այնքան ակնյայտնի էր համարում, որ չէր կեղծում իր գործողութիւններից ու իր մտածմունքներից ոչ մինը։ Նա ցոյց էր տալիս իր ոյժը, ինչպէս հրապարակի մի ըմբիշ ցոյց է տալիս հաճոյաբար իր զօրեղ մկանունքը։

— Ես արդէն մի փոքր հոչակ եմ ստացել դատարանի մէջ, իբրեւ փաստաբան, — վերսկսեց նա, շարունակելով իր ներքողը։ — Այստեղ դեռ յաջողութիւն կ'ունենամ։ Վերջապէս, ես տուել եմ «Ֆիգարօ» լրագրին մի շարք ուշագրաւ յօդուածներ Իտալիայի տնտեսական վիճակի մասին, որն ես ուսումնասիրել էի իմ հարսանեկան ճանապարհորդութեան ժամանակ։

— Քո հարսանեկան ճանապարհորդութեան ժամանակ։

— Այն, պատասխանեց ժակը, առանց նոյն իսկ նկատելու այդ հարցման զարմանքը։ — Ես նրանց հրատարակեցի նորերս բրօշիւրով, կցելով մի հետազօտութիւն մեր առեւտրական դաշնագրերի մասին։ Երբ պարլամենտը վերսկսէ իր նիստերը, ես կը մասնակցեմ եկամտային հարկի վիճաբանութեան և կը ներկայացնեմ օրէնքի մի նախագիծ՝ արդարադատութեան ծախքերը նուազացնելու համար։ Այդ հարցը ժողովրդական է։ Ժողովուրդը, ի հարկէ, ուրիշ ձեւով կը վճարէ, բայց իմ ինչ հոգան է։ Նա ինչքան կամենաս հարկ և տուրք կը վճարէ։

— Հիանալի է այդ սէրը, որ ժողովրդի ներկայացուցիչները ունեն նրա համար։

— Ահ, ես անօգուտ զգացումները չեմ սիրում։

— Այո, ճիշտ է, դու միայն քո հաճոյքիդ համար մի բան կ'անես։

— Կեանքը տանելի է միայն այն ժամանակ, երբ սաստիկ յուզալից է։ Պէտք է լինել այն մեծ հնոցների նման, որոնք միշտ վառուած են միում։ Պէտք է գործել՝ զգալու համար որ ապրում ես։ Ապագան բռնաբարողը մեր կամքն է։

— Իսկ ես, ինձ հաճելի է միայն անցեալը։ Մեր կեանքում ինչ որ կայ, անցեալ է...

Այս խօսակցութիւնը տարել էր նրանց մինչեւ Մէրանների վիլլայի դուռը։ Ընտանիքը հաւաքուած էր սրահում և պարոն ու տիկին Ֆերրէզին այցելութեան էին եկել։ Լիւսիէնը նկատեց այն սառն ընդունելութիւնը, որ արին ժակին։ Նա նախազգում էր տխուր դադարներ։ Աննին, սպիտակ և անտարբեր, թոյլ տուեց ամուսնուն համբուրել իր ճակատը։ Ժաննին չէր թաղցը-

նորմ իր հակակրութիւնը, ֆերրէզիներն անգամ նեղուած էին զգում իրանց. միայն տիկին Մէրանը մի քիչ ուրախ դէմք ցոյց տուեց, ժակի տեղ մի ուրիշը կը շփոթուէր, բայց նա ոչ մի կարեւորութիւն չէր տալիս ընտանեկան տեսարաններին և չէր կատարածում ամենեւին թէ ինչ փոփոխութիւններ է առաջացրել այդ խաղաղ կեանքի մէջ:

— Դուք վաղուց էք վերադարձել Տալուար, հարցրեց նա իտալացի կոմսին, որի կնոջ դեռ ութ օր առաջ էր տեսել Պարիզում:

Սակայն խօսակցութիւնը շատ սառն էր անցնում, Լիւսիէնը տեսաւ Աննիի ողորիչ նայուածքը, նա սկսեց խօսել շտապ շտապ Արդեօր այդ էր հայցում Աննին:

— Ես ապահով եմ որ դուք չը դիտէք ինչ է կատարում Մէնթօնում: Մի գեղջուկ յեղափոխում է մեր գիւղը, նա մի տեսակ թափառական հրէայ է որ կրում է իր պարկի մէջ համաշխարհային երջանկութեան գաղտնիքը: Փափագ չունէք լսելու նրան: Ասում են որ նա մեր պատգամաւորից աւելի լաւ է խօսում: Ես գնում եմ այս երեկոյ այն շտամարանը, ուր նա կատարում է իր դասախօսութիւնները:

— Ոհ, հայր, գնանք ամենքս այնտեղ. հարցրեց ժաննին պ. Մէրանին, և նրա պայծառ աչքերը յառեցին յամառութեամբ Լիւսիէնի վրայ:

— Եղանակը շատ գեղեցիկ է, աւելացրեց Աննին. Գիշերը տաք կը լինի. ես կարող եմ գալ ձեզ հետ:

Պ. Ֆերրէզին, միշտ ճոռոմարան, իր հաւանութիւնը տուեց, ասելով.

— Սորուկներից բաղկացած ձեր ժողովուրդը խորտակում է իր շղթաները միայն խօսքերով: Սակայն ես կը գամ լսելու այդ տրեխաւոր գիւղացու շաղփախփանքը:

— Ո՞ր ժամին պէտք է ուղարկել կառքը քո ետեւից, հարցրեց կոմսուհին:

Եւ Լիւսիէնը ասաց ժակին.

— Իսկ դու գալիս ես մեզ հետ:

— Ահ, ոչ. ժողովուրդը շահեկան է ինձ համար միայն, երբ նա քուէարկում է:

— Ուրեմն, եզրակացրեց տիկին Մէրանը, ընդգծելով ինչ որ չէր կամենում անել, տիկին Ֆերրէզին չէ գնում այնտեղ, պ. Ալվարը նոյնպէս չէ գնում: Երբ է արարողութիւնը:

— Ժամը ութին, կարծեմ, պատասխանեց Լ. Հալանդը:

— Շատ լաւ, ասաց տանտիրուհին, ուրեմն այստեղ կը ճաշէք. ժամը ութին կը գնաք ձեր թատրոնը: Ժակը կը գնայ

իր երկանիւով, իսկ կոմսուհին կը մեկնէր կառքով Տալուար, եթէ սակայն չը ցանկանայ այստեղ սպասել կոմսի վերադարձին:

—Շնորհակալ եմ, տիկին, ասաց իտալուհին, ես չատ յոգնած եմ այս երեկոյ, ես աւելի լաւ եմ համարում տուն մեկնել և թողնել ձեզ պ. Ֆերրէզիին: Պ. Ալվար, կամենում էք տեսնել լծուած ք կառքը: Պէտք է ձին մի քիչ հանգստանայ Տալուարում և ապա գնայ բերելու ամուսնուս:

Եւ թեքուելով դէպի ամուսինը.

—Ո՞ր ժամին կը վերադառնաք:

—Չը գիտեմ. երեւի, ժամը տասնամէկին:

Երբ Ալվարը ճանապարհ էր գցում կոմսուհուն, սա արագ շըշնչեց նրան.

—Այս երեկոյ, ժամը ութ և կէսին, ինձ մօտ: Ոչ մի վրտանդ չը կայ. ծառաները հեռացրուած կը լինեն, իսկ դայեակս անձնուէր է ինձ:

Ժակը հաւանութեան նշան արեց....

Փոխ-տանուտէր Ժօլին առաջնորդեց փոքր խումբը՝ Վօժընէին լսելու Յուլիսի պարզընկայ գիշեր էր. լուսինը դեռ չէր երեւայել սարի վրայից. բայց սպիտակ լոյսեր ընկել էին արդէն ճանապարհների և դաշտերի վրայ և աւետում էին նրա երեւումը: Աննին և Ժաննին դիւանոցներ և շալեր էին վերցրել. նրանց դէմքից միայն աչքերն էին տեսնուում: Լիւսիէնը նրանց հետ գնալով, զուարճայնում էր նրանց զանազան խօսակցութիւնով: Մի քիչ ետեւից գալիս էր կոմս Ֆերրէզին, փաթաթուած իր վերարկուէի մէջ, չը նայելով տաք քամուն, և խօսում էր պ. Մէրանի՝ հետ կազերիօ Սանտօյի մասին, այն թշուառականի, որ սպանել էր նախագահ Կարնօյին և որին պէտք է դատէին Լիօնում: Պ. Մէրանը չէր խօսում, վրդովուած տիկին Ֆերրէզիի և Ալվարի յանգգնութիւնից, որոնք, ինչպէս երեւում է, ժամագիր էին եղել նրա՝ մօտ նա չէր յայտնել իր կնոջ Աննիի տխրութեան պատճառը, ճանաչելով նրա անտարբերութիւնը դէպի դժբախտութիւնը, և մտածում էր նախազգուշացնել նրան այդպիսի դիպուածի առաջն առնելու համար: Նրանք մտան շտեմարանը և մեկնուեցին անուշահոտ խոտի վրայ: Վատ կպցրուած տախտակների միջով նրանք նկատում էին երկնքի կտորներ, ուր ձօճում էին աստղերը:

—Ահա նա, ասաց փոխ-տանուտէրը, նստած Հալանդի մօտ:

Վօժընիէն երեւաց իր հետեւորդ խմբով: Նա բռնած ունէր մի լապտեր, որ լուսաւորում էր երեսը ընդմիջումներով, իր արած շարժողութիւնների համաձայն: Նա մի փոքր վախտ և

լղային մարդ էր, ճգնաւորական դէմքով, որ քամուց և արեգակից բրօնզի գոյն էր ստացել: Մի սեւ թաղիքէ ջարդուած գլխարկ ունէր գլխին, որ ստուեր էր գցում ճակատի վրայ և ծակծկուած հնացած շորեր ունէր հագին: Նա ճառախօսում էր մանեկիս: Նրա խօսքը, որ հնչում էր պարզ, մի քիչ միակերպ, ոչ շատ արագ, ոչ շատ ծանր, շատ լաւ հասկացւում էր: Նրա ետեւից դալիս էին մի ամբողջ խումբ կանանց և երեխաների, — վերջապէս տղամարդիկ, աւելի քիչ թուով: Մի քանիսն. նոյնպէս լապտերներ ունէին, նրանց լոյսը տեղ տեղ ընկնում էր յարդի և խոտի դէզերի վրայ և արտաղբում էր ֆանտաստիկական շողշողումներ ձեղունի գերանների վրայ:

Վօթընիէն հանեց գլխարկը: Գետնին դրած լապտերների աղօտ լոյսը ընկաւ նրա դէմքի վրայ: Նա ճաղատ էր: Նրա մեծ պսպղուն ճակատը, նրա մի քիչ թաց աչքերը, որ նայում էին անորոշ և մեղմ, որպէս թէ միշտ մի բարի երազի էին հետեւում. նրա ալեխառն մօրուքը, երկար և վատ խուզած, նմանեցնում էին նրան ծանրահոգ առաքեալի և տալիս էին նրա դէմքին մի չինական մարգարէի լրջախոհ գեղեցկութիւնը:

— Մեկնուենք հանդարտ այտեղ, սկսեց նա, և ես կը պատմեմ ձեզ իմ այցելութիւնս Վիկտօր Հիւգօին:

— Իր այցելութիւնը Վիկտօր Հիւգօին՝ մրմնջաց Լիւսիէնը:

— Նա զառանցող է, ասաց պ. Ֆերրէզին:

— Ինչո՞ւ, առարկեց պ. Մէրանը. նա կարող է գնացած լինել մեծ մարդի մօտ յարգարելու մուսանների չնորհքով մաշուած մի որեւէ բազմոց:

Գետնի վրայ յարդ փռեցին և նստոտեցին: Բազմաթիւ ձայներ միաժամանակ խօսում էին:

— Մի ասա տեսնեմ, ի՞նչ մարդ է այդ Վիկտօր Հիւգօն:

— Քեզ ասում եմ որ ես տեսել եմ նրա պատկերը լրագրում, երբ նա մեռաւ: Նոյն իսկ նա կայսերաւայել թաղումն ունեցաւ. այդ շատ վաղուց էր:

— Նա մի սենատոր է:

Ապա բոլոր ձայները լռեցին, երբ Վօթընիէն սկսեց.

— Այո, մի տղամարդ էր նա, Վիկտօր Հիւգօն: Նրա պէս մարդիկ հազուագիւտ են այսօր: Նա սիրում էր փոքրիկներին, աղատութիւնը, Ֆրանսիան: Նա մի սիրտ ունէր բոլոր զրգրախտութիւնների համար. նա խեղճ մարդկանց պաշտպանն էր: Ես, որ պտտել եմ աշխարհիս շատ կողմերը, ես իմացել եմ շատ բաներ, որ դուք չը գիտէք, ես տեսել եմ հզօր մարդկանց. պ. զը-Լէսսէպսին, որ ընակում էր եզրպտոսում ինձ հետ, որովհետեւ ես աշխատել եմ նրա ջրանցքի վրայ. Գամբէտ-

տային, որ հաստ էր և լաւ խօսում էր,—պատերազմի ժամանակ նա փորձեց ծնծել պրուսացիներին, որոնք ոչինչ չէին ուզում իմանալ.—Գարիբալդին, որ եկաւ մեզ օգնելու. Բօլըֆօրին, և նախագահ Կարնօյին, որին նորերս սպանեցին Լիօնում: Բայց բոլոր այդ պարոնները Վիկտոր Հիւզօյի մատը չարժեն, որովհետեւ Վիկտոր Հիւզօն ամենքի հայրն էր: Նա գրի է անցրել այնպիսի պատմութիւններ, որ կը պատմեմ ձեզ և որոնք ձեր սրտերը կրճքի մէջ թաթռցնել կը տան: Դուք շատ բան չը գիտէք. գիւղում ոչինչ չեն կարգում և այդ հասկանալի է: Պէտք է հողը հերկել և, բացի գրանից, կարգալու ճաշակ չը կայ: Թոուառները, ահա մի գիրք, ուր տեսնում է որ աղքատները, որոնց վատ են համարում կամ բանտն են ձգում, աւելի են կշռում Աստծու կշեռքում քան խոշոր կալուածատէրերը, որոնք դաշտեր ունին ու եկամուտներ և որոնց մարդիկ ողջունում են գլխարկներն փեր առնելով: Այդ ձեզ ղարմացնում է, չէ: Իսկ Բիւ-դը-Բլազը: Դա մի ծառայի պատմութիւն է: Նա այնպիսի խօսքեր է ասում որ միջնադարները քիչ է մնում խեղդուեն, և Սպանիայի թագուհին—որովհետեւ անըքը պատահում է Սպանիայում—համբուրում է նրան չնորհակալութիւն յայտնելով իր երկիրը սիրելուն համար: Ես տեսել եմ այդ խաղալիս մի երեկոյ, երբ մի մեքենազէտ տուել էր ինձ իր տեղը, մի բազկաթոռ, որ նրան տուել էր իր ծանօթունին, որ սպասուհի էր մի տիկնայ, որն թատրօնի կառավարչի բարեկամուհին էր:

Բայց վերջ չի լինի եթէ ես ձեզ պատմեմ բոլոր դէպքերը. աւելի լաւ է խօսեմ ձեզ Վիկտոր Հիւզօյին արած իմ այցելութեան մասին: Ամենից առաջ նա ցանկացաւ Հանրապետութիւն, շատ ժամանակ, գրեթէ յիսուն տարի սրանից առաջ. և երբ տեսաւ, որ Ֆրանսիայի չլինքին են ուզում փաթաթել մի կայսր, եղբայրութեան և ազատութեան տեղ, նա բարկութիւնից կասկարմիր կտրեց և դնաց մի կղզի, ուր անգլիացիները ունեն ծովում, ճիշտ այնպէս, ինչպէս Նապօլէօնը,—իսկականը, նա, որ նուաճեց ամբողջ երկիրը: Բայց երբ պրուսացիները մտան Ֆրանսիա, նա վերադարձաւ Պարիզ մեզ պաշտպանելու և ժողովուրդը ուղեց որ նա իր առաջին երեսփոխանն լինի: Ես նրան տեսայ պատերազմից մի քանի տարի յետոյ. ես, որ ձեզ հետ խօսում եմ: Ձեզ կը բացատրեմ թէ ինչպէս եղաւ այդ,

Աղգային մի ժողով էին նշանակել, որ առաջ Բօրգօ քաղաքումն էր, ապա հաստատուել էր Վէրսայում, Պարիզի մօտ: Այստեղ գտնուող հասակաւոր մարդիկ պէտք է յիշեն: Այդ ժամանակուայ երեսփոխանները բնաւ չէին աշխատում բանուոր-

ների համար Այժմեանները ձեռացնում են որ իբր աշխատում են, բայց ծիծաղում են մեզ վրայ, Բանուորը այնպէս է, որ պէտք է զբաղուեն նրանով, այլապէս նա դժգոհ է: Դուք գիւղացիներդ աւելի բախտաւոր էք բանուորներէից: Ես այդ կարող եմ ասել: Ես վարել եմ հողը իմ հաշուին, շատ ժամանակ առաջ, բայց ես աշխատել եմ և ուրիշների համար: Աւելի լաւ է մարդ իր համար աշխատէ քան՝ ուրիշների, աւելի լաւ է մարդ իր յարդի վրայ պառկէ քնելու քան՝ օտարի ամենիքի տակ: Ես այդ չեմ ասում իբրեւ զանգատ: Ինձ համար այստեղ շատ լաւ է անցնում: Ապագայում, երբ բոլոր մարդիկ եղբայրներ կը լինեն և ամեն բան կը պատկանի ամենքին, ամեն մարդ բախտաւոր կը լինի այնպէս՝ որ կարծես կալուածատէր է: Բայց առ այժմ դեռ այդ աստիճանին չենք հասել:

Եւ հասնելով կօլլեկտիվիստ վարդապետութեան այդ կետին նա կանգ առաւ Լիւսիէնը մտածում էր:

— Պէտք է զրուցեմ այս մարդի հետ, այս գիւղացիների հետ և բացատրեմ նրանց ընկերվարական կեանքը: Եւ պ. Մէրանը, Թեքուեկով դէպ նրան, ասաց կամացուկ:

— Նա արդէն մոռացաւ Վիկտօր Հիւգօին:

Վօժընիէն շարունակեց:

— Մարդիկ պարտաւոր են ամենքը միմեանց սիրել: Բայց բաւական է... Արդ, բանուորները իրանք մտածում էին իրանց համար, քանի որ երեսփոխանները տեղներէից չէին շարժւում: Կաղմկ էին մի մեծ ժողով, որ կոչոււմ էին պրօլետարիատի կօնգրէս: Դրան պէտք է ներկայացնէին իրենց զանգատները բոլոր նրանք, որոնք օրուայ հացը վաստակելու կարօտ են: Որոշեցին, որ պէտք է գնալ խօսել ազգային ժողովի հետ և երեք անդամից բաղկացած մի պատգամաւորութիւն ուղարկել: Գաշնամուրի մի գործակատար, մի կօշկակար և ձեր խոնարհ ծառան: Այո, ես ունեցել եմ պքանչելի պատիւը ընտրուած լինելու Պարիզի ժողովրդից, և ես պէտք է պաշտպանէի մեր դատը: Ես աշխատում էի այդ ժամանակ մեծ գործարաններում, աւելի մեծ քան ձեր գիւղը և մանաւանդ աւելի բազմամարդ: Կառավարութեան մօտ գնալուց առաջ, մենք երեքս որոշեցինք մեզ հետ վեր առնել մի մեծ երեսփոխան, որ պաշտպանէ մեզ, որովհետև մենք մի քիչ ամաչկոտ էինք և քաշուող, հասկանում էք:

— Հիւգօ հայրիկին վեր առնէնք, առաջարկեցի ես:

— Շատ լաւ, ասացին ընկերներս:

Եւ մենք գնացինք Վիկտօր Հիւգօի մօտ:

Յուլիս, 1902.

Մենք գիտէինք, որ նա մեզ սիրում է. ահա մենք հասանք նրա տունը. դուռը բացուեց և մեզ թողեցին կանգնած դռան առաջ: Պարզ է, մեր ձեւերը կրթուած և հարուստ մարդկանց ձեւեր չէին, և մեր երեսների վրայ չէր կարգացւում թէ մենք Ֆրանսիայի բանուորների ներկայացուցիչներն ենք:

Մի ջահիլ և խիստ գեղեցիկ կին եկաւ մեզ մօտ.

— Ի՞նչ էք կամենում, հարցրեց մեզ:

— Եկել ենք տեսնելու վարպետին, պատասխանեցի ես քաղաքավարութեամբ:

— Վարպետը չէ կարող ընդունել ձեզ այսօր:

Գրպանումս մի կտոր թուղթ ունէի. ես գրեցի նրա վրայ այս խօսքերը Ֆրանսիացի պրօլետարները և թուղթը տալով տիկնոջ, ասացի.

— Հաճեցէք, բարի տիկին, յանձնել նրան այս թուղթը.

Մի վայրկեանից յետոյ մի ծառայ եկաւ և տարաւ մեզ մի մեծ սենեակ, բազմաթիւ լուսամուտներով, որոնց միջով արեւը առատութեամբ ներս էր մտնում: Մեզ այդտեղ նստեցրին. մենք սպասեցինք երկար:

— Կը գայ, ասաց մինք:

— Չի գայ, ասաց երկրորդը:

— Վերջապէս դուռը բացուեց և վարպետը մօտեցաւ մեզ ձեռները պարզած: Հէնց հիմա էլ աչքիս առաջին է: Նա մեծ չէր, բայց դարձեալ մեծ էր երևում իր գեղեցիկ ճերմակ մաշտերով և օրհնութիւն տուող քահանայի կերպարանքով. Եւ տեսնելով իմ առաջ փոքրերի հայրիկին, մեծ հայրենասէրին, թըշուառների փրկութեան համար աշխատողին, ես ամբողջ մարմնովս դողացի և թուքս ցամաքեց բերանումս. ես կամեցայ մի բան ասել, բայց խօսքերը դուրս չէին գալիս.

— Վարպետ, ասացի ես նրան, ես... ես չեմ կարող... խօսել... յուզմունքը...

Նա խրախուսեց ինձ բարութեամբ:

— Ես ձեզ հասկանում եմ, բարեկամս, հասկանում եմ: Մի յուզուէք, միթէ ես մարդ չեմ: Սէրը միացնում է ոյժը և տկարութիւնը, Ֆրանսիայի պրօլետարներ, ես ձեզ հետ եմ:

Տեսնելով մեծ մարդին այդպէս պարզ և բարի, լեզուս բացուեց, Եւ ես ասացի նրան որ մոռանում են մեզ՝ բանուորներին: Եւ երբ կամեցայ սկզբից բացատրել մեր պահանջների էութիւնը նա բռնեց թեւիցս և ասաց.

— Շատ լաւ, քանի որ դուք երեքդ էլ մի մի կտոր հաց կ'ուտէք ինձ հետ: Սեղանի վրայ մենք աւելի լաւ կը խօսենք պրօլետարիատի մասին: Իմ սիրտս նուիրուած է բոլոր

տանջուողներին. ես եղբայրական ժպիտ եմ ուղարկում թշուառներին. իմ գուլթս անհուն է ինչպէս երկիրը և ինչպէս երկինքը...

Նա դեռ շատ մեծ խօսքեր էր կամենում ասել մեզ. մենք նրան լսում էինք, ինչպէս մարդ կարող է լսել իր մեռնող հօրը. բայց այդ միջոցին դուռը ձանկոտեցին և լսուեց երեխաների ծիծաղը: Ես տեսայ որ վարպետի դէմքը լուսաւորուեց ինչպէս դաշտերը՝ արշալոյսը ծագելիս: Նա ժպտաց և ասաց մեզ.

— Դուք Ֆրանսիան էք. ես այժմ ձեզ ցոյց կը տամ Ֆրանսիայի ապագան:

Նա բացեց դուռը և երկու փոքրիկներ, մի մանչիկ և մի աղջիկ, ծաղկեալ գարնան նման, իրար ձեռքից բռնած, ներս վազեցին: Նա աղջկան մատով ցոյց տուեց ինձ և նրան ասաց.

— Ժաննի, տեսնում ես այս մարդուն որ այնտեղ նստած է: Նա է Ֆրանսիան. գնա համբուրիք նրան:

Եւ փոքրիկը վազեց դէպ ինձ որ անշարժ նստել էի արձանի նման: Նա մազկցեց ծնկներիս վրայ, ձեռները ձգեց վզովս, լաւ նայեց ինձ և կամացուկ փշեց երեսիս.

— Ուրեմն դու ես Ֆրանսիան, ճիշտ է, Դէ լաւ, բայց նա սիրուն չէ, ինչու մեծ-հայրիկը ուզում է որ քեզ համբուրեմ:

Այնուամենայնիւ նա համբուրեց ինձ, եւ վիկտոր Հիւգօն ինձ ասաց ձեռացի մի մեծ շարժումով:

— Նա մի արշալոյս է, իսկ ես արեւամուտ: Տեսնում եք ինչ դեղեցիկ խօսքեր: Ահա ինչպէս Ֆրանսիայի փառքը ընդունեց մեզ, հասարակ բանութներն էր Դրանից էլ աւելի եղբայրսիրութիւն կարող է լինել: Ծիշան ասած, մենք մեր գործերի մասին այլ եւս չը խօսեցինք, բայց մենք դուրս եկանք այնտեղից բոլորովին հպարտ և սրտերնիս բոլորովին ջերմ: Այժմ ես ձեզ կը պատմեմ Թոուսոնցեր...

Այդ րոպէին պ. Ֆերրէզին, որ լսում էր ազահարար, յենուած մի արմնկի վրայ, յետ գլորուեց խոր հառաչներ արձակելով, որոնք չուտով խեղդուեցին: Լիւսիէնը՝ ապշած, թեքուեց նրա վրայ: Լուսնի լոյսը մտնում էր տախտակների մեծ ճեղքերով. կոմսի դէմքը երեւաց գունատ և անշարժ, ինչպէս մի մեռել:

— Ի՞նչ ունէք, հարցրեց երիտասարդը բռնելով նրա պաղ ձեռքը:

Բայց պ. Ֆերրէզին չէր շարժուում: Աննին և Ժաննին վախեցան: Պ. Մէրանը օգնեց Լիւսիէնին իջեցնելու սառած մար-

մինը, սիրտը հազիւ էր խփում։ Վօժընիէն ընդհատեց իր պատմութիւնը. լապտերները մօտեցրին։

— Ծղնաժամ է, ասաց պ. Մէրանը, որ ճանաչում էր կրծքի անգլիցի նշանները, որով Աննին եւս հարուածուած էր։ Նա գիտէր որ կոմսն եւս իր աղջկայ հիւանդութիւնն ունի և տեսարանը սաստկացնում էր նրա հայրական կսկիծը ու երկիւղները։

Իսկոյն մի պատգարակ դրստեցին և հիւանդին տեղափոխեցին Կաղամախների վիլլան։ Լուսինը, արդէն բարձրացած երկնակամարի վրայ, շեշտում էր տխրալի հետեւակախումբը։ Տիկին Մէրանը, առանց որեւէ անհանգստութիւն զգալու, պատրաստել տուեց մի սենեակ և մարդ ուղարկեց գօքտօր Բալօյի ետեւից։

— Ուշագնացութիւն է, մի թեթեւ ուշագնացութիւն, ասում էր նա ինքն իրան, անտղելով իր դեղարանական արկղիկը, որ նա նկատում էր իբրեւ մի թալիսման մահուան դէմ։ Իսկ Աննին, զգացուած, մտածելով նրա վաղահաս վախճանի մասին, մոռանալով իր սիրոյ անցեալը, ինդրեց Լիւսիէն Հալանդին գնալ ազդարարել տիկին Ֆերրէզին իր ամուսնու յանկարծական հիւանդութիւնը։

IV

Ֆերրէզիների վիլլան, Տալուարում, շինուած էր մի բլրակի զառիվայրին։ Կոմսուհու սենեակը նայում էր պարտիզի վրայ տափաստանից և նրա առաջ տարածուած էր լիճը։ Նա կարծես շինուած էր զուարճութեան համար՝ ծաղիկների անուշաբոյրութեան և այն սքանչելի տեսքի պատճառով, որ ցոյց էր տալիս ապակեդարձ պատշգամբը։

Արդէն, իր ամուսնու կարճատեւ բացակայութիւնների ընթացքում, տիկին Ֆերրէզին ընդունել էր այդ տեղ իր տարփածուին, չը նայելով այն վտանգին, որից նա ստսկում էր և որից ժակը քիչ էր վախենում, վստահելով իր աստղին և ամուսնու թէեւ անբացատրելի, բայց կասկածելի ցաւագարութեան։

Այդ երեկոյեան նա պահանջել էր ժակից որ լուսամուտը ամբողջովին բաց մնայ և միայն լուսնի փայլը լուսաւորէ նըրանց։ Մի խորհրդաւոր շող սահում էր թեթեւակի նրա դէմքի լրայ և տալիս էր նրա ուսերին մարդարտի պարզ և յղկուած թափանցկութիւն։ Գիշերային քամին, ջերմաշունչ և հոտաւէտ, զգուած էր նրան չրթունքների մեղմութեամբ։

Ալվարը արդէն կապում էր փողկապը լուսաւոր գունատ

երկնքին նման հայելու առաջ, երբ պառաւ դայեակը խփեց դռան և մըմնջաց.

— Տիկին, տիկին, պարոնն է...

— Թող սպասի, ասաց ժակը առանց կորցնելու անդորրութիւնը:

Վտանգը կրկնապատկում էր նրա յանդգնութիւնը: Նա մի ակնարկով տեսաւ որ սենեակը միայն մի ելք ունէր և վեր առնելով իր վերարկուն, նա ուղղուեց դէպի լուսամուտը՝ այդ տեղից պարտէզը ցատկելու, երբ շնչասպառ դայեակը կարողացաւ աւարտել խօսքը.

— ... Պարոն Հալանդն է եկել մի վատ լուրի համար:

— Լիւսիէնն է: Ես ինքս կը բանամ նրա դուռը, ասաց դարձեալ ժակը:

Եւ առանց հոգս անելու իր սիրունու մասին, որը, առաջին կողմ լսելով, համր վախից, դիք նստել էր անկողնում առանց նոյն իսկ հագնուելու, իր դրութեան ցինիզմով, նա ներս մտցրեց երիտասարդին սիրահարական սենեակը:

Դայեակը ասել էր Լիւսիէին թէ տիկինը պառկած է, բայց ինքն իմաց կը տայ նրան և անշուշտ տիկինը վեր կը կենայ և կը գայ սրահը նրան տեսնելու: Երբ Լիւսիէնը մտնում էր սրահը, նա զարմացաւ լսելով ժակի ձայնը, որ կանչում էր իրան:

— Ի՞նչ է պատահել, հարցրեց այս վերջինը.

Եւ աւելի կամաց ձայնով.

— Իտալացին մեռել է:

Դռան շէմքից, որ Լիւսիէնը անցնել չէր վստահանում, նա տեսնում էր կիսաստուերի մէջ տիկին Ֆերրէզին բոլորովին սառած, վարսերը թափթըփած և շապիկը ընկած ոտները, բաց թողնելով կտրակ ուսը, որ փայլում էր օպալի շողով:

— Մտի՛ր, կրկնեց հրամայողաբար ժակը:

— Ներեցէք, տիկին, ներումն խնդրեց Լիւսիէնը. Եւ առանց քաշուելու, գրեթէ արհամարհանքով, ընտելանալով այդ տարօրինակ արկածի հեգնութեան, նա յարեց.

— Ես եկայ հանգստացնելու ձեզ պ. Ֆերրէզիի բացակայութեան մասին: Նա ուշագնացութիւն ունեցաւ. արդէն սթափում է. նա կը հանգստանայ կաղամախների վիլլայում և վաղը նրան կը բերեն ձեզ մօտ:

Պատրաստ դրամայի, նրա սև աչքերը փայլատակում էին տրագիկական սարսափ և նա առանց ամօթխածութեան գոչեց, կարծես իր անստակութիւնը աւելի մերկացնելու համար.

—Նա մեռնում էր, իսկ մենք այստեղ սիրով էինք զբաղ-
 ւում:

Պէտք եղաւ որ Լիւսիէնը երգուէ նրա սուրբ Ծրանսուայի
 արձանիկի վրայ, որ բուխարու ներողամիտ զարդարանքն էր
 կազմում, թէ իր ամուսինը կենդանի է:

—Ես կամենում եմ գնալ տեսնել նրան, ասաց նա:

Եւ, չը նայելով ժակի տրտունջներին, որ ամբողջ այդ
 տեսարանը անօգուտ և ծիծաղելի էր համարում, նա դուրս ա-
 րեց երկու երիտասարդներին և հագնուեց:

Սրահում, ժակը, առանց խղճահարութեան, բացատրում
 էր Լիւսիէնին ինչ որ ինքն անուանում էր մի ֆանտազիա, որ
 տարօրինակ կերպով երկար տևում է:

—Այո, կոմսուհին դեռ պոկ չէ գալիս ինձնից: Դու ինքդ
 աչքովդ տեսար որքան գեղեցիկ է նա: Բայց գրեթէ մութ էր.
 եթէ լոյսով տեսնէիր!...

Լիւսիէնը մի այնպիսի շարժումն արեց, որ նշանակում
 էր. «ինձ ինչ»: Նա տանջւում էր Աննիի տեղ այդ ամօթալի
 դաւաճանութեան համար: Նրա զգայաշարժ կարեկցութիւնը
 դէպի փխրուն լքեալը աւելի աճում էր: Սակայն նա չը յիշեց-
 րեց ժակին իր երդումը, իսկ սա չը կամենալով մեղադրուել
 թուլութեան մէջ, բութ անտարբերութիւն էր ցոյց տալիս, թէ և
 շարունակ մատնացոյց էր լինում իտալուհու հմայքի վրայ:

Այն միջոցին, երբ տիկին Ֆերրէզին մտաւ սրահը կոճկե-
 լով իր զգեստի վրայ մի վերաբերու, որի մոայլ գոյնը դիտմամբ
 յարմարեցրուած էր տխրալի տեսարանի, մի կողք կանգ առաւ
 վիլլայի դռան առաջ: Սրահը փողոցի վրայ էր ընկնում: Լիւ-
 սիէնը բացեց փեղկերը և յանկարծ նա յետ հրեց իր ընկերին,
 որ կամենում էր գլուխը դուրս բերել լուսամտից:

—Թագնուիր. նրան են բերում:

—Մեռել է, շնչաց ժակը:

Եւ աւելացրեց.

—Ոհ, գիտես, նա ամեն բանի տեղեակ է:

Լիւսիէնը տեսաւ պ. Ֆերրէզին լանդօից հանելը: Մեռ-
 նողը աչքերը մեծ մեծ բացել էր, լուսինը լուսաւորում էր
 նրա գունատ դէմքը և նրա վտիտ մատները, որ բռնել էին
 սեւ շալից:

—Շուտ դուրս եկ պարտիզով, ասաց երիտասարդը ժակին,
 որ չէր շտապում:

Վերջինս վերջապէս դուրս գնաց:

Արդէն զանգը խփում էին և տիկին Ֆերրէզին, տեսնե-
 լով իր սիրականի անհետանալը, ինքն անձամբ բացեց դուռը

տխուր խմբի առաջ, Երկու սպասաւոր բերում էին կոմսին և պ. Մէրանը հետեւում էր նրանց, Նա ընդունեց նրանց ողբաձայն աղաղակներով և մեյօղբամական շարժումներով, Մի սքանչելի արագութեամբ նա կարողանում էր սիրունու ոգեւորութիւնից անցնել ամուսնու յուսահատութեան, Նրա յուզմունքը անկեղծ էր այդ ժամին, նա յանդիմանում էր իրան իր մեղքի համար այնպիսի սաստկութեամբ, որի անյողական և արուեստական բնաւորութիւնն ինքն անգամ չէր կասկածում:

Մի զուգադիպութեամբ, որ պատահմունքի հեղնութիւնն կարելի է համարել, հիւանդին դրին այն անկողնու վրայ, ուր քիչ առաջ պառկած էր կոմսունին և շտապով ծածկել էր, Լիւսինը նկատեց այդ և մըմնջաց:

— Մահը ընդունում է սիրոյ սաւանները:

Պ. Մէրանը բացատրում էր տիկին Ֆերբէզին իր ամուսնու յանկարծական ճգնաժամը և հիւանդութեան ծանրութիւնը, Հիւանդը, յետուած բարձերին, թափառեցնում էր իր շուրջը իր պղտոր նայուածքը լի մոայլ խորհրդով, իր ջղոտ ձեռներով նա յետ էր մղում և յետ բերում մեքենայաբար վերմակը, որ ձգել էին մարմնի վրայ, Յանկարծ նրա աչքերը, ուր ծփում էր ինչ որ սոսկալի մտածմունք, կանգ առան իր կնոջ վրայ. մի անակնկալ շարժումով, նա դիք նստեց անկողնում և, ցոյց տալով դուռը մատով, ասաց իր խուլ ձայնով.

— Կորիր այստեղից:

Լէօնորան ծածկեց զլուխը ձեռներով և, կրաւորապէս դուրս եկաւ հեծկտալով: Պ. Մէրանը կարեկցաբար նրա մօտ գնաց, Երբ Լիւսինը, որ հետեւել էր նրան նայուածքով, վերադարձաւ մեռնողի մօտ, նա գտաւ այդ դիակայած գէմքի վրայ մի տեսակ ժպիտ և նա լսեց այս օտարոտի խօսքերը, որ մեռնողը արտասանեց պարզութեամբ և քաղաքավարի.

— Ես դառնում եմ տեսնում, սիրելի պարոն, որ դուք հետաքրքրւում էք մի ընազդային և կոպիտ ամբոխի ինքնակամ շարժումներով: Ծանաչեցեք արհամարհանքի առաքելութիւնը, Գործը դրէք առանց խղճահարուստու այն ազդեցութիւնը, որ տալիս է հարստութիւնը կամ իմացականութիւնը այդ վախկոտ բարբարոսների վրայ որ կազմում են թիւ և ոչ ոյժ: Մենք քաղաքակրթութիւն չունենք, այլ միայն նրա անունը, մի տեսակ ծաղրալի զգեստներ: Հաստատուելով իրանց բարբարոսութեան մէջ, որ չընապատում են միայն յարմարութիւններով, մարդիկ կուռն են միշտ մի կտոր ոսկու կամ մի կնոջ համար: Ես աղբսում եմ ձեզ, պարոն Հալանդ, թողէք նրանց զբաղունն իրանց տխուր զուարճութիւններով:

Նա դադարեց խօսելու։ Նրա խռպոտ ձայնը վերջին վանկերին խեղդուեց, նա ահագին ջանք էր գործ դրել հանգիստ չնորհքով այդ տարբերութիւնը արտասանելու համար։

—Հանգստացէ՛ք, ասաց Լիւսիէնը, մի խօսէ՛ք։ Չէ՛ք տեսնում որ խօսելը ձեզ յոգնեցնում է։ Ձեր բժիշկը այժմ կը գայ։

Կրիզիսը վերակսեց աւելի ուժգնութեամբ։ Մեռնողի ճակատի վրայ քրտինքի կաթիլներ երեւացին։ Նա չնշատաւ էր լինում այն աներեւոյթ երկաթէ ձեռքի տակ, որ ճմլում էր նրա կուրծքը և կարծես կրծքի խոռոչը ուղում էր տափակեցնի ողնաշարի հետ։

Պ. Մէրանը երեւաց չէմքի վրայ և, տեսնելով հիւանդութեան սաստկանալը, իսկոյն դուրս եկաւ, որպէս զի շտապեցնի բժշկի գալը։ Դռան առաջ, տիկին Ֆերրէզին, յնուած պատին, լալիս էր. իմանալով վատ լուրը, նա վազեց դէպի սանդուխները, գոռալով.

—Խոստովանութիւն. մի քահանայ, շուտ, մի քահանայ։ Սենեակում, հիւանդը ուժասպառ բաց էր թողել գլուխը բարձի վրայ։ Նա զգում էր որ կեանքը փախչում է և մոռանում էր զարդարել իր վերջին վայրկեանները փրկստփայական անդորրութեամբ։ Մահուան անձկութիւնը բռնել էր արդէն նրա սարսափով լի աչքերը, ուր յղանում էր վերջապէս նրա մութ, թոյլ և բիրտ հոգին։

Պ. Մէրանը մտաւ բժշկի հետ։ Մի քանի վայրկեան յետոյ տ. Ֆերրէզին ներս սողաց բերելով իր ետեւից երկու քահանայ, որ կանչել էր տուել զգուշութեան համար։ Քահանաները գալով հակառակ ուղղութիւններից, զարմանքով հանդիպել էին միմեանց դռանը։

Մեռնողի անձկալի նայուածքը միայն բժշկին տեսաւ և յոյս ու աղերս փայլեց նրա մէջ։ Կեանք, կեանք էր հայցում նա, և թէ այդ կեանքը նոյն իսկ չըջապատուած լինի ցաւերով և դաւաճանութիւններով։

Սակայն ճգնաժամը նուազում էր։ Երբ բժիշկը գննում էր, կոմսը նկատեց երկու հոգեւորականներին, և խոսնելով հեգնութիւնը յոյսի հետ, նա ուղղեց նրանց այս քաղաքավարի խօսքերը.

—Պարոններ, չնորհակալ եմ ձեր այս գիշերային այցելութեան համար։ Բայց ես ձեր կլիէնտն չեմ, դուք կարող էք սակայն մնալ այստեղ և միասին վիճաբանութեան ենթարկել աստուածաբանական որ և է մի կէտ։

Աւելի հասակաւորը, Տալուարի երէցը, մի ներողամիտ ժպիտ ունեցաւ, յետ ուղարկեց իր երէտօտարդ պաշտօնակցին և

աշխատեց հանդարտացնել տիկին Ֆերրէզիի հառաչանքները։ Բժիշկը դեղեր գրեց. նա տեսէլ էր, որ կուրծքը բռնուած է։ Նրա ծածկամիտ դէմքը ոչինչ չէր յայտնում թէ ինչ եղբակացութեան է եկել։ Նա կմկմաց մի քանի միամտացնող խօսքեր, որոնց ոչ-անկեղծութիւնը ակնյայտ էր։ Հիւանդը հասկացաւ. նա յիշեց որ կարդաց իր մահուան դատաւճիռը Մէքսթօնի դռքտօր Բալօյի յուղուած գէմքի վրայ, որ մի ընտիր պրակտիկանտ էր, բայց անկարող պահելու իր տպաւորութիւնները։ Այժմ, մոռնելու ստուգութեան մէջ, նա աշխատեց կեդրոնացնել մտքերը։ Նա նոյն իսկ հառաչեց իր ճակատագրի վրայ. սակայն նա իրան լաւ էր զգում և չէր տանջուում։ Անշուշտ, մոռածեց նա, տանջանքս մի քիչ յետոյ կը սկսուի։ Գոնէ այժմ, իսկոյն չի լինի. այդ էլ միսթարական է։ Նրա արտասուքով թրջուած աչքերը յառեցին հանդարտիկ պ. Մէրանի վրայ, որ մօտեցաւ անկողնուն և բռնեց նրա ձեռքը։ Նա ասաց նրան ծանրախօհ.

— Պարոն Մէրան, երբ մարդ այնքան վատահոգի է որ ինքն անձամբ չէ կարող կատարել արդարադատութեան մի գործողութիւն, կարելի է կատարել տալ ուրիշի ձեռքով. այնպէս չէ։

— Ներում եմ, արտասանեց քահանան։

Կոմսը կանգ առաւ մի բոպէ և վերսկսեց.

— Անանուն նամակը մի անարժան դէնք է մի պարկեշտ մարդու համար. այնպէս չէ, պ. Մէրան։ Իսկ երբ նա ուղղուած է մի կնոջ, դա արդէն զարչելի է։

Լիւսիէն և միւս հանդիսականները կարծեցին թէ նա զառանցում է, մինչ պ. Մէրանի դէմքը ալլակերպուած էր և շնչատակի նայում էր հոգեկարգին։

— Ինչի համար էք հարցնում ինձ այդ։

Իտալացին չը պատասխանեց։ Մի փոքր դադարեց, յետոյ նա դիմեց պ. Մէրանին երրորդ անգամ և ասաց նրան դարձեալ.

— Ձեր աղջկիւր, տիկին Ալվարը, չէ եկել։ Ի՞նչի չէ եկել. ես կամենում էի տեսնել նրան, ես ցանկանում եմ անպատճառ։ Եւ նա աւելացրեց այս տարօրինակ ինքրուածքը.

— Աղաչեցէք նրան ինձ ներել։ Պարոն Մէրան, տուէք ինձ այդ խոստումը։

Ի մեծ դարմանք Լիւսիէնի, որ կարծում էր թէ մեռնողը զառանցում է՝ պ. Մէրանը տուեց այդ խոստումը մի տեսակ հանդիսաւոր ձևով, որպէս թէ հասկանում էր թէ որքան մեծ գին ունի իր աղջկայ ներումը։ Եւ

ալեւոր քահանան, մօտենալով մեռնողին, մրմնջաց նրան խաղաղութեան խօսքեր.

—Աստուած կը ներէ ձեր պարտքերը, եթէ դուք եւս ներէք ձեր պարտապաններին, ձեզ անարգողներին. Թօթափեցէք ձեզանից վատ մտքերը. մոռացէք չարիքը:

Բայց մեռնողը դեռ ուժգին ձայնով ընդհատեց նրան.

—Ես ոչ ոքի չեմ ներում, ես ոչ մի բան չեմ մոռանում:

Նրա աչքերը, յաւիտեան փակուելուց առաջ, արտացոլում էին դեռ ատելութեան վայրագ փայլ. Նրա մշտական դայրոյթը դէպքերի հոսանքի դէմ տեւում էր մինչեւ մահուան բռպէն: Ամբողջ Նրա մարմինը յնցում էր երկար սարսուռով. կարծեցին թէ վախճանն է: Բայց մի ջղային ոյժ դեռ կենդանի էր պահում նրան:

—Լէնօր, կանչեց նա կամացուկ:

Իտալունին, որ լալիս էր սենսակի խորքում, վազեց դէպի մահակիր անկողինը: Վերջապէս, ամուսինը շունչը չի փչի առանց իրան ներելու: Նրա յուսահատ սիրտը թեթեւութիւն զգաց այդ բարեբաւ ակնկալութեան մէջ: Ստորջալով իր անդորրացած զգացումների համար, հառաչելով հոգու խաղաղութեան համար, նա մրմնջում էր կրօնական աղերսանքներ, որոնց մէջ բացատրում էր դժոխքի մասին ունեցած իր նախապաշարեալ երկիւղը և մահուան համար զգացած իր բնական սարսափը:

Երբ բոլորովին մօտեցաւ, մեռնող ամուսինը բարձրացրեց իր դալուկ և արդէն ծանրացած ձեռները և դրեց նրանց կնոջ գեղեցիկ դէմքի վրայ: Նա շոյեց փափուկ մորթը և կապտացու վարսերը. կինը մեկնեց իր մանիշակագոյն բերանը դէպի գիշերային աչքերը, դէպի արիւնսաներկ բերանը: Եւ խորին լռութեան մէջ հանդիսականները լսեցին ցած ձայնով արտասանուած այս խօսքերը, մի տեսակ վշտալի ծանրութեամբ.

—Համբուրում եմ քո ստախօս աչքերը և քո շնացող բերանը, որովհետեւ սիրում եմ քեզ:

Իտալունին, դուրս պրծնելով այդ սոսկալի գրկախառնութիւնից, մի երկար հառաչանք արձակեց և ընկաւ անկողնու ոտքին, ինչպէս մարդկային մի զլզլակ:

Մեռնողը զգուկի ծիծաղ արձակեց. այդ ծիծաղը փոխուեց խորտմունքի: Գերագոյն ճգնաժամն հասել էր. Նա չնչասպառ էր լինում: Նրա ձեռները բարձրացին դէպի շապկի օձիքը, կարծես փշրելու համար, և ուժատ՝ վայր ընկան: Իզուր բժիշկը փորձեց դեղ խմայնել նրան: Աչքերը արիւն էին ցայ-

տում, բերանը ծռմուռած՝ կծկում էր և մի քանի խոպոտ գո-
ռումներէից յետոյ, նա փչեց վերջին շունչը:

Բժիշկը մօտեցրեց նրա շրթունքներին հայելին, որի երեսը
չը պղտորուեց: Նա դրեց ձեռքը սրտի վրայ, որ այլ ևս չէր
բաբախում: Այլ ևս կեանքի նշան չը կար:

Ծերունի քահանան և խալուհի դայեակը, ծնկաչոք, կար-
գում էին հոգեհանգստեան աղօթք սենեակի խորքում,

Տիկին Ֆերրէզին վեր էր ցայտել. նա այլ ևս ոչ լալիս
էր, ոչ հեծծում: Եւ Լիւսիէն զարմանքով տեսաւ նրա կծկուած
գիմազծերի վրայ արհամարհանք՝ վշտի փոխարէն: Նա կարծես
կամենում էր ասել առանց կեղծելու.

—Նա դիտէր ամեն բան և ինձ չը խփեց. նա չը խփեց
սիրականիս: Նա երբէք չը մերկացրեց իր խաւարապատ հոգին:
Այս մարդը խաբեբայ էր և վատհոգի:

Դէմքի այդ արտայայտութիւնը, որ չէր կարող խուսափել
Լիւսիէի գիտողութիւնից, սառեցրեց նրա շրթունքների վրայ
ցաւակցութեան խօսքերը, որ կամենում էր ուղղել նրան:

—Եւ սակայն նրանք նման էին միմեանց, մտածեց նա, ի-
րանց բուն մտքերով և գործելու թուլութեամբ: Դա՛ արմա-
տախիլ եղած յեղի վախճանն է:

Իր ծառայութիւնները մատուցանելուց յետոյ նա դուրս
եկաւ պ. Մէրանի հետ: Նրանք ծծեցին գիշերուայ կենսատու
դովութիւնը այս ողբերգական մահի տեսարանից յետոյ: Արդէն
չատ ուշ էր, գրեթէ առաւօտ: Լուսինը թաքնուել էր սարի
ետեւ: Վարդագոյն ոսկեճաճանչներ երեւում էին սարերի կա-
տարներին: Խոր երկնքում, հեռաւոր աստղերը փայլում էին:

Նրանք չէին խօսում: Թալալացու գաղտնիքը, որ յայտնել
էր մեռնելիս, ճնշում էր նրանց: Վերջապէս Լիւսիէնը արտա-
յայտեց իրանց երկուսի կարծիքը.

—Երբէք նա ցոյց չէր տուել թէ սիրում է կնոջը և խան-
դոտ է:

Պ. Մէրանը նայեց երիտասարդին և, հասկանալով որ նա
գիտէր, որոշեց հարցնել նրան.

—Դուք ճանաչում էիք նրա սիրականին:

—Ոչ, պատասխանեց Լիւսիէն, կարմրելով որ սուտ է խօ-
սում այդ պարկեշտ մարդուն:

Մի բոպէ վարանմունքից յետոյ, պ. Մէրանը, չը լսելը ղը-
նելով, շարունակեց.

—Դուք գիտէք որ Ալվարն է նրա սիրականը: Ամուս-
նութիւնից առաջ ևս նա էր:

—Ինչպէս կամենում էք որ ես գիտեմամ այդ:

Բայց պ. Մէրանը նրան չէր հաւատում: Նա մտաբերում էր նրա մի քանի վարմունքը և դէմքի արտայայտութիւնները, որոնք մատնում էին ճշմարտութիւնը:

—Ոչ, ասաց նա ուժգին: Դուք գիտէիք այդ և ինձ չը յայտնեցիք: Ահա ինչն է կոչւում պատիւ: Որպէս զի չը մատնէք ձեր մի բարեկամին, որին չէք սիրում, որին չէք կարող սիրել, դուք թոյլ տուիք որ կատարուի այս զգուշի ամուսնութիւնը. և սակայն դուք համակրութիւն էք տածում դէպի ինձ և դէպի Աննին...!

Լիւսիէնը չը կարողացաւ տանել այդ յանդիմանութիւնները:

—Ժակը, ասաց նա մեղմ, ինձ պատուոյ խօսք էր տուել որ իր յարաբերութիւնները կը խզէ իր սիրունու հետ ամուսնութիւնից առաջ, ես սպառնացել էի նրան որ ձեզ իմաց կը տամ:

—Դուք գիտէք թէ ինչ արժեն այդ տեսակ պատուոյ խօսքերը, Իսկ Ժակը հաւատացնում էր ինձ որ դուք, դուք էք տիկին Ֆերրէզիի սիրականը!...

Նրանք նորից լռեցին: Նրանց տխրութեան մտածմունքները միացան դժբախտ Աննիի վրայ: Անտելի ափսոսանքը շարժում էր նրանց սրտերը: Նրանք մտածում էին այդ տխուր ճակատագրի մասին:

Մէնթօն մտնելիս՝ կառքից իջնելուց առաջ՝ Մէրանը ասաց Լիւսիէնին.

—Այժմ ոչ մի բան մի ասէք ազնկանս կոմսի խօսքերից: Լիւսիէնը հարցրեց.

—Ինչ էր կամենում նա ասել, խօսելով անանուն նամակի մասին:

Բայց պ. Մէրանը բացատրութիւն չը տուեց. նա ձեռացրեց որ ոչինչ չը գիտէ:

Մնալով միայնակ, Լիւսիէն վերադառալից յիշողութեան մէջ իտալացու հպարտ խօսքերը և շնութեամբ ու դաւաճանութեամբ խառնուած այդ մահուան անգութ ֆաղիաները: Նա բաղդատեց այդ մահուան սաստիկ դառնութիւնը Ժիւլիէնի մահուան խաղաղ պայծառութեան հետ, որին մի քանի օր առաջ հանդիսատես էր եղել: Նա մոռացաւ. ինքնասիրութեան իր նախկին մտքերը և իր մարմնի կամ մտքի ապարդիւն քմահաճութիւնները, ինչպէս կորսուած իրեր մութ ճանապարհների վրայ:

Եւ անցնելով իր կալուածը մտցնող անտառի միջով, նա չնչում էր ուրախ ծառերի և հողի հոտը, որոնց վրայ ընկնում

էր առաւօտեան ցօղը: Նա քաղում էր, իբրեւ նոր թարմ ծաղիկներ, ամեն տեսակ պարզ և ուժեղ մտքեր: Բնութիւնը թափում էր նրա մէջ մի առողջ և բարերար կեանքի սաստիկ փափագը, որպէս զի մահը ամոքուած լինի: Սակայն մի փոքր անձկութիւն մտնում էր նրա սրտի մէջ, որն դեռ չէր փորձել սիրոյ երջանկութիւնը—երջանիկ սէրը, որն ոչ մի սիրուած եակի ազատ չէ կացուցանում սիրելուց:

V

Պ. Մէրանը և Լիւսիէն Հալանդը հանդիպեցին իրար նահանգապետութեան մեծ սանդուխների վրայ, Աննէսիում: Առաջինը ժպտաց նկատելով երիտասարդին, բայց Լիւսիէնը տեսաւ այդ ժպտի տիրութիւնը:

—Մէնթոնի տանուտէրը իբրեւ խնդրատու է գալիս, հարցրեց պ. Մէրանը:

—Նոյնպէս, ինչպէս և Աննէսիի ընդհանուր խորհրդականը: Եւ ամենեւին չնորհներ չեմ ուզում. ես եկել եմ պաշտպանելու իմ ելեւմտացոյցը, որն այս պարոն պաշտօնեաները յօշոտում են առանց քաջուելու ջնջելով ամենակարեւոր յօդուածները: Մեր համայնական տունը պէտք ունի կարեւոր նորոգութիւնների. նստած իրանց բազկաթոռների մէջ, նրանք գտնում են, որ նա լաւ վիճակի մէջ է:

—Իսկ ես այս բոլէիս յայտնեցի նահանգապետին, որ հրաժարական եմ տալիս:

—Ահ, ասաց Լիւսիէնը զարմացած:

Պ. Մէրանը ընդհանուր խորհրդական էր տամեւէինդ տարուց ի վեր:

—Այո, իմ Աննի աղջկայ առողջութիւնը անհանգստութիւն է պատճառում ինձ: Մենք ամենքս կը գնանք ձմեռն անցկացնելու հարաւում:

—Տիկին Ալվարը չի առողջանում:

Նա կարողացաւ կարգալ իր հարցմունքի պատասխանը պ. Մէրանի աչքերի մէջ, քողարկուած այն համբերատար մեղադրութեամբ, որ տալիս էր նրա դէմքին մի քիչ կանացի մեղմութիւն: Եւ որովհետեւ նա չէր հանդիպել նրան բաւական երկար ժամանակ, ուստի աւելի պարզ նկատեց նրա դիմադրծերի այլափոխութիւնը, ինչպէս և նրա գեղեցիկ ալիսառն մօրուքի ձերմականալը:

—Ժակը այստեղ չի, հարցրեց նա դարձեալ:

—Ոչ. նա սեպտեմբեր ամիսն անցրեց որսորդութեան մէջ,

նախկին արմատական միներստր Ռօզիէրի հետ։ Այժմ, կարծեմ, նա Պարիզումն է. պարլամենտը շուտով գումարուելու է, և նա մտադիր է հարցապնդումն անել ընդհանուր քաղաքականութեան մասին։ Ես աւելի լաւ եմ համարում որ նա բացակայ լինի։

Եւ որովհետեւ Լիւսիէնը, որ իրան համակրելի էր, գիտէր ընտանիքի տխուր զաղանիքները, նա այս վերջին խօսքերն եւս սոսայ։

—Աննիի հանգստութեան, իմ հանգստութեան համար։ Ապա տեսնելով որ երիտասարդը լուռ է, նա շարունակեց.

—Ինչո՞ւ էլ չէք գալիս մեզ տեսնելու։ Ահա երկու ամիս կը լինի որ, փակուած ձեր կալուածում, դուք չը հաճեցիք այցելել մեզ, պ. Ֆերրէզիի թաղումից ի վեր, կարծեմ, անցեալ օգոստոս ամսին. իսկ այժմ մենք հոկտեմբերի մէջն ենք։

—Ճիշտ է։ Ես աշխատում էի. ես երկրագործական և համայնական լայն ծրագիրներ ունեմ, պատասխանեց Լիւսիէնը մի ժպիտով, որի հեգնութիւնը ինքն իր համար էր սահմանում։

—Վերջապէս դուք հետաքրքրուում էք ձեր հողերով, ձեր երկրով։ Պարիզեցին վերադառնում է իր հին գաւառը և արմատազուրկը արմատ է բռնում։ Ձեր հայրը, որ անշուշտ, Աստըծու աջ կողքին է նստած, որովհետեւ նրա բարութիւնը առասպելական էր, ծափահարում է ձեզ. ես սպասով եմ, եթէ միայն երկնային սովորութիւնները թոյլատրում են այդպիսի շարժումներ։ Եւ ես, որ մի քիչ ձեր հօր պէս եմ, ուրախանում եմ, որ դուք որոշել էք ապրել մեր մէջ։

Նա շարունակեց աւելի ծանրութեամբ, քանի որ նրա սրտին շատ մօտ էր այդ առարկան.

—Հողը կը սպառուի, կը ծիւրուի, բարեկամս, եթէ գիւղացիներին օգնութեան չը հասնենք։ Համայնքները, վատ կառավարուելու պատճառով, պարտքի տակ ճնշուում են։ Փոքր սեպականութիւնները, չը կարողանալով տեսել, տեղի են տալիս խոշոր սեպականութիւններին։ Հողը, կտոր կտոր եղած, չէ կերակրում և չէ կապում իր հետ գիւղացուն։ Զուր տեղ ընտանիքը, որ պահպանողութեան բնազդումով համայնական է դառնում, աշխատում է չը բաժանուել, չը բաժանել հողը իր անդամներին մէջ, բայց միշտ գտնուում է մի ետսէր զաւակ որ պահանջում է բաժանումն։ Միատեղ լաւ էին ապրում, բաժանուած՝ թշուառ։ Գիւղացին կորած է հէնց որ սկսում է պարտք՝ անել։ Հողի այն կտորը, որ նա պարտատեղն է իր քրտինքով, պէտք է վճարի նրա պարտք առած

փողի տոկոսիքը, հարկերը, դրոշմական ծախսերը և նրա ապրուստը, մինչ երաշխաւոր փոխատուն առանց աշխատելու իր գրպանն է դնում նրա փողն, որից պետութիւնը ոչ մի բաժին չէ ստանում։ Նա երկիրն է նայում առատ հունձ ունենալու յոյսով։ Վատ եղանակը՝ տնայարհուրթիւն է, սեպականութիւնից զրկուել է, անդրով ծախել։ Գիւղացու ծախսերը հարստացնում են գործակալներին, իսկ այդ ծախսերը ծածկելու համար վաճառում են պապերի թողած փոքրիկ ժառանգութիւնը, որի համար գիւղացին տարիներով կռուել է։ Վաճառականը գնում է և մեծ կալուածներ կազմում։ Ոչ ոք չէ իմանում, պարոն Լիւսիէն, իր հողը պաշտպանող գիւղացու հերոսական պայքարները։ Նա կը յոգնէ, եթէ մենք չը հիմնենք երկրագործական կրէդիտի հաստատութիւններ, որոնք չափաւոր տոկոսիքով դրամ փոխ տան գիւղացուն, եթէ մենք չը վճռենք դէն ձգել աշխատութեան հին բուտիւնները և չը գործադրենք մշակութեան համար նոր արդիւնաբերութիւնը և եթէ, չը վերահաստատենք ընտանիքի համար կտակելու ազատութիւնը։

Լիւսիէնը, որ ուշադրութեամբ լսում էր պ. Մէրանին, որի փորձառութիւնը և դատողութիւնը վաղուց զարմացրել էին նրան, հարցրեց.

— Դուք, որ կարող էք այդքան ծառայութիւններ մատուցանել, ինչի համար թողնում էք ընդհանուր խորհուրդը։

Պ. Մէրանը նայեց շեշտակի երիտասարդին այն բարի վշտով, նայուածքով, որ սա արդէն նկատել էր։

— Աննիի տխրութիւնը ինձ ծերացրեց տասն տարով...

Եւ աւելի չը խօսելու համար այդ տանջանքի մասին, որի գաղտնիքը պատահմունքը յայտնել էր Լիւսիէնին, նա անմիջապէս յարեց.

— Ես այս րոպէիս ասում էի նահանգապետին, ծանուցանելով նրան հրաժարականս, որ դուք պէտք է իմ տեղը ընդէք։

— Ե՞ս, որտեղից ձեր մէջ մտել է այդ միտքը։

— Ձեր ընտանեկան վիճակը, ձեր պատուաւորութիւնը, ձեր իմացականութիւնը ուղղակի մատնացոյց են անում ձեզ։

— Բայց ես գրեթէ մի նոր եկուոր եմ այս նահանգում։

— Ամենեւին. ամեն մարդ յիշում է ձեր հօրը, որին դեռ ընտանեւար կոչում են պարոն Հանրի։

— Երբ նրա մասին խօսք է լինում։ Մեռեալները չուտով մոռացւում են, նոյն իսկ մեզ շատ սիրելի եղածները և նրանց յիշատակը հետզհետէ ջնջւում է։

— Ոչ, պարոն Լիւսիէն։ Հալանդի ամբողջ սերունդներ դե-

կապարել են այս երկիրը: Դուք կը վերսկսէք մի աւանդութիւն, որ դեռ մոռացուած չէ:

— Բայց ընդհանուր խորհրդում ըննուող խնդիրները անծանօթ են ինձ:

— Դուք շուտով կ'ընտելանաք նրանց: Ես գիտեմ երկու զեկուցադիր, որ դուք ուղղել էք Նահանգապետի խորհրդին ձեր ջրերի և ճանապարհների համար. դրանք գեղեցիկ կերպով լուսաբանուած են:

— Վերջապէս ոչ մի բան սիրտս չէ քաշում դէպի այդպիսի պաշտօնները:

— Պէտք է որ քաշի, պէտք է որ դուք ներկայանաք Դուք ինձ հաճոյք կը պատճառէք և օգտակար կը լինէք: Ես հասակա առել եմ և չունեմ այլ ևս նուիրական հուրը: Դուք դիտէք ինչու Միթէ դուք թոյլ կը տաք որ իմ Նահանգի վարչութիւնը ընկնի անխղճահար փառասէրների և պոլիտիկանների ձեռքը:

— Ես ատում եմ ընտրողական պայքարները, ուր պարկեշտ մարդը կորցնում է իր արժանիքը:

— Ես ձեզ կը ներկայացնեմ. այդ աւելի պարզ կը լինի... Այդ միջոցին մի դուռ բացուեց չորնոյով և Վօթընիէ գիւղացին, Վիկտոր Հիւգօի սեղանակիցը, երեւաց սանդուխների վրայ, հրուելով Նահանգապետութեան քարտուղարից:

Տրեխաւորը ուժգին կերպով ճխտեց իր ձմիւռ գլխարկը գլխին և ոչ առանց ագնութեան.

— Պարոն, գոռում էր նա, ես սիրում եմ կոիւր: Բայց ես սիրում եմ կոիւր միւսներին հետ և ոչ ձեզ պէս ստահակների հետ:

Պետական պաշտօնեան, առանց դայրանալու այդ անարգանքից, փակեց դուռը և Վօթընիէն եկաւ դիպաւ պ. Մէրանին:

— Պարոն, ես ներկայացրել եմ Ֆրանսիական պրօլետարիատը Վէրսայի կօնգրէսում, իսկ այժմ մի անամօթ անպիտան կամենում է ինձ խրատ կարդալ:

— Ախր ի՞նչ գործ ունէք այստեղ, հարցրեց պ. Մէրանը:

— Ես հիմնել եմ Թօնում, ուր ես փայտ եմ սղոցում, մի բանուորական ընկերութիւն: Կանոնադրութիւնը պատրաստ էր, իսկ այժմ ինձ ասում են, որ իմ ընկերութիւնս ապօրէն է: Այդ եօթանասուներկրորդ ընկերութիւնն է, որ ես հիմնում եմ Նրանք բոլորն էլ խափանուեցին:

Նա բարձրացրեց ձեռները դէպի երկինք, վկայ կոչելով Աստծուն ժամանակի անարդարութեան դէմ:

—Ազատութիւնը, պարոններ, աքսորուած է Ֆրանսիայից. ես նրա սուգն եմ կրում:

Լիւսիէնը նկատեց նրա կապոյտ բլուզը, բամբակեայ վարտիքը և գորշ գլխարկը. նա մտածեց որ, յիշաւի, այդ սուգը ներքին էր Վօթընիէն արդէն իջնում էր սանդուխներէից, արտասանելով այս վհի խօսքերը.

—Ես կը հիմնեմ եօթանասուն-երրորդ ընկերութիւնը. ես խօսեցնել կը տամ իմ մասին:

—Նա վրէժխնդրութիւն է յղանում, ասաց Լիւսիէնը: Բայց պ. Մէրանը պատասխանեց.

—Ոհ, ոչ. նա արդէն մոռացաւ. նա աւելի խաղաղասէր է, քան բիրտ. նրա բրտութիւնը նոյն իսկ նրա սիրոյ արտայայտութիւնն է. նա սիրում է մարդկանց, նա ապրում է ոչընչով և տալիս է ինչ որ ունի. նա մի բարեգործ յուզիչ է. նրա հպարտութիւնը անգամ պարզամիտ է: Այնպէս ինչպէս կայ, նա ինձ դուր է գալիս իր նահապետական բարութիւնով, և այն օտարոտի իդէալականութեամբ, որ երբեմն յեղաշրջում է մեր գիւղացի կոպիտ ուղեղները: Ծնուած կարող ծնողներից, նա թափառաշրջիկ է: Սերուած տնտես ու իր հողին յարած ցեղից, նա զրկուած է ամեն բանից և նրա առաջին շարժումն՝ ձեռք մեկնելն է ողորմութեան համար: Արդեօք սխալուած եմ, բայց այդ արկադիական առաքինութիւնները ես վերագրում եմ մեր Սալոհայի գեղեցկութեան: Սակայն թողնենք այդ կամենումը. դիմանք աղջկերանց մօտ. նրանք սպասում են ինձ այստեղ այգում: Մենք ապա միասին Մէնթօն կը վերադառնանք:

Լիւսիէնը յօժարեց. նա չէր տեսել Աննիին այն երեկոյից ի վեր, երբ Վօթընիէ գիւղացին հաւաքել էր նրանց՝ դասախօսութեան սրահի վերածուած շտեմարանի մէջ: Չը կամենալով հանդիպել ժակին, որի մեկնումը նա չը գիտէր, չիմանալով ինչպէս բացատրել իր զգացումը՝ կարեկցութիւն թէ սէր, նա հաճոյք էր զգացել առանձնութեան մէջ, ուր սաստկանում էր այն զգացումի ոյժը, որի անունը նա չէր որոնում, բայց ճաշակում էր նրա արեւելցի դառնութիւնը:

Այն այգին, ուր նրանք գնացին, գտնւում էր քաղաքային տան ետեւը և տարածւում էր մինչեւ լիճը. նա գրեթէ երեսի վրայ է ձգուած և անխնամ թողնուած և իր այդ լքուած դրութեան մէջ աւելի յանկուցիչ է, ուստի և երկուցեանները սիրահարները գալիս են այդտեղ որոնելու բնութեան ազդած խորհրդաւոր գաղտնիքը:

Աննին և Ժաննին լճի ափին սպասում էին իրանց հօրը:

Յուլիս, 1902.

Գնալով դէպի նրանց պ. Մէրանի հետ, Լիւսիէնը նկատեց այն տարբերութիւնը որ տեսնուում էր երկու քոյրերի մէջ. Աննին՝ բարակ և վտիտ, Ժաննին՝ աւելի բարձրահասակ և առողջ, կլորիկ թշերը վարդագոյն և ընթացքը ու կաղմուածքը ճկուն:

Նրանք ողջունեցին. Եւ չորսն էլ, զմայլուած օրուայ հիանալի գեղեցկութեամբ, դիտում էին բնութիւնը զրեթէ առանց խօսելու:

Հոկտեմբերը զարդարում էր երկիրը ռակեճածանշ փայլով: Երկնքն անհամար տերեւները առանձին գոյն էին տալիս հորիզոնին: Օդը այնքան թեթև էր, որ չնչելով նրան մարդ կարծում էր թէ գգուանքի կարիք է զգուած:

Պարզ երկինքը այն մեղմ գոյնն էր ստացել, որ արեւաշատ երկիրներին անծանօթ է և որն, գեղեցիկ օրերին, տալիս է հիւսիսի երկրներին մի անսման քնքշութիւն: Հորիզոնի ծայրերում ծփացող փրփրուն շողիները, որոնք իջնում էին մինչև լիճը, անորոշ գծագրութիւն էին տալիս սարերին և դրանով մի անսահման հմայք էին առաջ բերում:

Արեգակը կենդանացնում էր ծփուն ջրերը մանր և անհամար կայծերով: Ահա կարապների մի սպիտակ երամ սահեց կամացուկ լճի փայլուն մակերեւոյթի վրայ և նրա թռիչքը հագիւ տեսանելի հետք թողեց. Նրանցից մինը կամեցաւ բարձրանալ երկինք: Նա խփեց թևերը ջրերին մեծ աղմուկով: Շատ ծանր լինելով, նա չէր կարող իսկոյն ճախել. շուտով նա մտաւ լոյսի մէջ և իր շողշողուն փետուրներից ջրի կաթիլները թափուում էին գոհարեղէնի նման:

Լիւսիէն ծծում էր աչնան քաղցրութիւնը, որ շուտով պէտք է անհետանար: Նրա սիրտը, որ կակղել էր այդ վաղանցուկ գեղեցկութեամբ, տրաքում էր գորովանքից: Խոնարհեցնելով աչքերը դետնին՝ իր բազմաթիւ զգացումներից հանգըստանալու համար, նա տեսաւ որ ման է գալիս մեռած տերեւների վրայ, որոնց ոտնակոխ եղած ոսկէ գոյնը դեռ նմանում էր ծառերի դեղնած տերեւների գոյնին: Եւ նրան այնպէս թուաց, որ բոլոր այդ տերեւները, որոնց փայլը նրան հիացնում էր, արդէն մեռած էին, ներկայացնում էին մահուան այդ պայծառ գեղեցկութիւնը, որ վերջնական այլակերպութիւնից յետոյ յետնում է էակները և իրերը մի գերագոյն մեծութեան մէջ:

Նա մտածեց.

—Այս տերեւները չեն թափուում և մեռում են ճիւղերի վրայ անուշ եղանակի չնորհիւ: Առաջին քամին փչեց թէ ոչ,

Նրանք կը թօթափուեն: Նրանք փողփողում են այժմ, բայց մեռնելու վրայ են:

Նրա նայուածքը հանդիպեց Աննիի պրօֆիլին: Արեւը ոսկեղօծում էր մանկամարդ կնոջ մոխրագոյն վարսերը և ծոծրակը և տալիս էր նրա դէմքին մի վարդագոյն թափանցկութիւն, նման այն խեցիների թափանցկութեան, որոնց միջով զտւում է լոյսը: Մի խորհրդաւոր խաղաղութիւն սփռուած էր նրա հաճելի դիմագծերի վրայ, որոնք կարծես մահացու տաղտկութեան հարուած էին ստացել: Նոյն փայլուն գունատութիւնը լուսաւորում էր նրա փխրուն և անձեռնոյ ձեռքը, որ բաց էր թողել մարմնի երկարութեամբ: Հագիւ նոյն չափ կենդանի որպէս մի մարմարեայ արձան, նրա երիտասարդ գեղեցկութիւնը զարդարուած էր այն դիւրաբեկ շնորհքով, որ ահա՛ն շնորհքն է կազմում:

— Նա եւս ստացել է հարուածը, մտածում էր Լիւսիէնը: Ինչպէս այս ծառերի տերեւները, նա կապուած է կեանքին մի թեթեւ կապով: Ձմեռը բերող մի և նոյն քամին նրանց կը տանի:

Եւ որովհետեւ նա գեղեցիկ էր ու սիրոյ մի մտածմունք միանում էր մահուան այդ մտքին, նա ձեռքը տարաւ աչքերին, որ լացակումել էին:

Նա ամենեւին չը տեսաւ Աննիի կողքին լրջախոհ և մտածող Ժաննիին, եթէ ոչ նա զգացած կը լինէր այն զարմացքը որ առաջ է բերում խոր վշտի նախազգացումը երիտասարդութեամբ լի մի հոգու մէջ, որն այնքան հեշտութեամբ կարող էր բացուել երջանկութեան առաջ:

Աննին էլ նայեց նրան և ապա քրոջը, և նրան թուաց, որ այդ նայուածքը մի տարօրինակ բան ունէր: Ժաննին, տեսնելով որ Լիւսիէնը կամենում է զրուցել քրոջը հետ, ինքն հեռացաւ...

Մի քիչ յետոյ, կառքի մէջ, որ նրանց ամենքին յետ էր բերում Մէնթօն, մինչ արեգակը իր վերջին ճառագայթներով լուսաւորում էր նրանց, պ. Մէրանը, ընկղմուած մտածմունքների մէջ, այսպէս էր եզրափակում անհանգստութեամբ այն տպաւորութիւնները, որ իր սրատեսութիւնը ներշնչում էր իրան:

— Իմ Ժաննի աղջիկը սիրում է Լիւսիէն Հալանդին: Սա չը գիտէ որ այդ այնքան արի և պարզ սիրտը բացւում է ինքնայոժար իր համար: Դժբախտ Աննիի յիշողութիւնը, որին գուցէ առաջ սիրում էր, նրան դեռ յետ է պահում: Իսկ վերջինս— խեղճ իմ, սիրեցեալ հիւանդ, որին ուրախութիւնը չը հպեց

անգամ—չէ նկատում, որ քոյրը խանդոտ է: Նա միայն կարող է կապել նրանց մտածմունքները: Պէտք է որ խօսեմ Աննիի հետ...:

Երկրորդ օրը, Մէնթօնի նաւահանգստի մօտ, երբ Լիւսիէնը լճի ափին կապուած նաւակի կապերը արձակելու վրայ էր, նա տեսաւ երկու քոյրերին այն փոքր շաւղի վրայ, որ ընկած է լճի երկարութեամբ: Առաջից եկողը Ժաննին էր. Լիւսիէնը ճանաչեց նրան նրա ճկուն, արագաշարժ ընթացքից և երբ մօտիկացաւ, զմայլուեց ակամայ նրա թարմ դէմքով, նրա չէկ մազերով ու պայծառ աչքերով: Նա մտածեց.

—Երբ ընտելւումը կարծես մեռնում է, այս աղջիկը վերածնութեան տալաւորութիւն է ներշնչում. նա զարնան մի վարդ է:

Ջահիլ աղջիկը կարմրեց տեսնելով նրան և յանկարծ կանգ առնելով սպասեց Աննիին, որ զալիս էր դանդաղ և դէմ դնելով իր ճերմակ ու թափանցիկ դէմքը արեւին, որ երբէք չէր թարմացնում նրա դալկութիւնը: Աննին անցաւ անշարժ կանգնած Ժաննիի առջեւից.

—Կամենում էք վեր առնել մեզ ձեզ հետ, պարոն Լիւսիէն. ես փափագ ունեմ մի անգամ եւս նաւարկել:

Նրա քոյրը չը լսեց ամենեւին այս վերջին խօսքերը, բայց Լիւսիէնը ըմբռնեց միտքը:

—Եկէք, ասաց նա: Արեւը դեռ չէ անցել սարի կտելը: Մենք կը գնանք Ալբիոնի մօտ և կը վերադառնանք արեւամուտից առաջ:

Աննին դարձաւ Ժաննիի կողմը.

—Գնանք, կամենում ես:

Ժաննին, որ տեղից չէր շարժուել, մերժեց: Նրա փքուած չրթունքները ցոյց էին տալիս նրա տխրութիւնը, իսկ պայծառ աչքերը՝ վճռականութիւնը:

Աննին պնդեց.

—Ինչի՞ չես ուզում գալ:

—Ոչ, ոչ, ես պէտք է տուն վերադառնամ:

Եւ առանց սպասելու նա հեռացաւ: Նա փախաւ դաշտերի միջով, բռնելով չրջազգեստի ծայրերը: Ինչպէս գալու. Ժամանակ այժմ եւս Լիւսիէնը հիանում էր նրա թեթեւ շարժումներով:

—Ինչ է պատահել, հարցրեց նա. մեղանից խռովել է:

Աննին մի մատը դրեց չրթունքների վրայ.

—Իսկոյն, ես ձեզ կը պատմեմ:

Նա ունէր այն ծանրախոհ ժպիտը, որ գրեթէ երբեք չէր թողնում նրան և արտասուքի չափ կարեկցութիւն էր առաջ բերում:

Նա նստեց նաւակի կողքում, որ Լիւսիէնը հեռացրեց լճափից թիակների երկու հարուածով: Նրանք այլ եւս չէին խօսում: Լսում էր միայն թիակների հանած աղմուկը, ջրից դուրս հանուելիս և նրանց մէկի կոնչոցը իր երկաթէ յեւարանի վրայ: Նրանք նայում էին պսպղուն լիճը և ոսկեզօծ որթերը, որ ծածկում էին Վէրէի կողերը: Առաջինը Աննին խզեց լուծթիւնը:

— Յիշում էք այն երեկոն, երբ մենք տեսանք լուսնի ծագումը, Տուրնէտի վրայ:

Եւ որպէս թէ առաջին անգամն էր մտածում այդ յիշողութեան մասին, նա յարեց.

— Դուք յիշում էք տիկին Ֆերրէզիի յանկարծական կերպով ընդհատուած երգը:

Անցեալի ամեն մի յիշողութիւնը կրկնապատկում էր նրա այն ստուգութիւնը թէ ժակը սիրել էր այդ կնոջ իր ամուսնութիւնից առաջ. նա հարցրեց, վարանմամբ:

— Դեռ նա Տալուար է:

— Ոչ, ասաց Լիւսիէնը: Նա գնացել է Իտալիա: Նրան Սալօյում պահողն իր ամուսնու ասողչութիւնն էր. նրա մահից յետոյ, ինչ հարկ կար որ այստեղ մնայ:

Բայց նրանք չուտով հասկացան՝ որ իրանցից ամեն մէկը գիտէ: Մի օտարոտի հետաքրքրութեամբ, Լիւսիէնը արտասասանեց այս խօսքերը.

— Իր մեռնելու գիշերը, պ. Ֆերրէզին, զառանցանքի միջ, տակից դիւխի խօսում էր: Նա խօսում էր մի ինչ որ անանուն նամակի մասին և ներողութիւն էր խնդրում ձեզանից, չը գիտեմ ինչ բանի համար:

— Ահ, ասաց նա, դուք ստոյգ էք:

Լիւսիէնը նոր նկատեց որ նա աւելի գունաթափուեց, և յիշեց պ. Մէրանի աղաչանքը կոմսի խօսքերի առիթով: Համատարած լուծթիւնը բնութեան մէջ շրջապատեց նրանց: Աննիի աչքերը լցուեցին երազով: Լիւսիէնը նայում էր նրան: Այդպէս լրջախոհ և մտածող, ջահիլ կիներ կեանքից շատ հեռու էր երեւում: Նրա այտերի դոյնը նմանում էր այն մի քիչ գունաւորուած մարմարներին, ուր որոշում են քարի քնքոյշ երակները: Նա կախել էր նաւակի եզրին իր երկար ճերմակ ձեռները: Նա գեղեցիկ չէր մարդկային այն գեղեցկութեամբ,

որ զրգուում է մեր մէջ ցանկութիւն, այլ արձանները կամ մեռեալների խաղաղ գեղեցկութեամբ:

Լիւսիէնը բայ էր թողել թիակները:

Լուսաւոր ջրերի վրայ ձգուում էին այն վարդազոյն գծերը, որոնք իմաց են տալիս երեկոն և ամիսների վրայ թափուում էր մի քիչ մանուշակագոյն մշուշ: Նա միշտ նայում էր Աննիին: Արտասուքի ցանկութիւնը խեղդում էր նրան: Երբէք նա իր սիրտը չէր զգացել, ինչպէս այդ ժամին և չէր զգացել հոգու նուիրական գաղտնիքը: Նա փախաւ ունէր ասել նրան. «Խօսիր, խնդրում եմ. միթէ չես տեսնում, որ ես կախնում եմ լալ քեզ վրայ, իբր թէ այլ ևս կենդանի չես...»

Աննին դարձրեց գլուխը դէպի նրան և բարձրացնելով մի քիչ թեւը, պահեց օդում կախ և ժպտաց: Նա Վինչիի Յովհաննէս Մկրտչի պատկերի դիմադծերը և ժպիտն ունէր: Լիւսիէնը կարծեց, որ նա իրան երկինքն է ցոյց տալիս: Սակայն նա պարզապէս ցոյց էր տալիս նրան Աննէսի գիւղը, որ կարծես ընթանում էր: Նաւակը, որ տարւում էր քամու հոսանքով, առաջ էր բերում այդ միրաժը: Զգածուած՝ Լիւսիէնը չնջաց:

— Ես ձեզ սիրում եմ:

Թէ այն պատճառով որ Աննին չը լսեց և թէ այն՝ որ այդ խօսքերը հաճելի էին իրան իր չրթունքների վրայ, նա կրկնեց:

— Ես ձեզ սիրում եմ:

Ջահիլ կնոջ պաղ այտերը շառագունեցին արեան մի կոհակով, որ չէր կարելի սպասել այդպիսի մի արիւնշագուրկ էակից և նրա աչքերը թաց եղան: Նա ասաց նրան մեղմիկ.

— Ինչու այդպիսի խօսքեր էք ասում ինձ. այդ վատ է: Ես վստահացայ ձեզ այն երեկոյ իբրև մի բարեկամի: Ուրեմն կամենում էք զղջացնել տաք ինձ:

Նրա ոգեւորուած դէմքը յայտնում էր՝ որ նրա ամօթխածութիւնը վիրաւորուած է: Ոչ երկիւղ կար ոչ էլ պչրանք այն եղանակի մէջ, որով նա յետ էր մղում սէրը, այլ մի զարմացք՝ վիրաւոր մի և նոյն ժամանակ վշտալի:

— Ինչի համար վատ է, ասաց նա գգուանքի մի այնպիսի ձայնով, որն Աննին նկատեց իբրև նոր և պատշաճ սիրոյ խօսքեր: Ինչի համար վատ է ասել ձեզ ինչ որ փոխել է կեանքս: Երբ ես նորից տեսայ ձեզ, ես նորից գտայ իմ մէջ այն ամենը, ինչ որ իմ մէջ կար երիտասարդ և բարի, որն ևս կորցրել էի: Ինձ համար էիք դուք սահմանուած: Ձեր մանկական գորովանքների զարթնելը տեսնողն առաջինը ես եղայ, գորովանքներ, որոնք ուղղուած էին այն ժամանակ ծաղիկներին, ծառերին, ամենքին. այնքան ձեր սիրտը խանդաղակաթ էր: Ես յանցաւոր եմ

որ գնացիւ Մոռացումը եկաւ Մի ուրիշն եւ եկաւ, որին գուցէ եւ քաջութիւն ունենայի ներկիւ, եթէ միայն նա ձեզ երջանիկ դարձրած լինէր:

Աննին թափ տուեց գլուխը: Նա մտածում էր սակայն, որ այդ խօսքերը ճշմարիտ էին և ինքն անցել էր երջանկութեան կողքերից:

— Եւ եւ չեղայ ձեզ ասողն, որ երջանիկ չեմ: Դուք կարող էիք գուշակել իմ կեանքի գաղտնիքները. հարկաւորութիւն չը կար հարցնել ինձ նրանց ուրախութիւնների կամ տխրութիւնների մասին: Դուք ասում էք, որ ինձ սիրում էք: Նայեցէք ինձ: Ո՛հ, լաւ նայեցէք ինձ: Դուք լաւ տեսնում էք, որ եւ կեանքի միայն մի մնացորդ ունեմ. եւ անկարող եմ այլ եւս սէր ներշնչել: Դուք յետոյ շատ կ'ափսոսաք, որ չը յարգեցիք այս խեղճ մեռնողին: Մոռացէք ինչ որ ինձ ասացիք, ինչպէս եւ կ'ամենում եմ մոռանալ: Երբ դուք վերադարձաք, ձեր երիտասարդութիւնն էր, որ զարթնեց հայրենի հողից ձեզ գիմաւորելու համար: Դուք չէք կարողանում ուրիշն տեսնել նրան, այն երիտասարդութիւնը, որ նմանում է նրան:

Լիւսիէնը դարձրել էր գլուխը, որովհետեւ Աննիի գուշատութիւնը ցաւ էր պատճառում իրան: Արիւնը, որ ներկիւ էր նրա այտերը մի մաղանցուկ գոյնով, արդէն քաշուել էր իր ծանր, հնչիւն ձայնով նա շարունակեց.

— Եւ կ'ամենում էի ձեզ հետ խօսել նրա մասին: Միթէ մինչեւ այժմ գլխի չընկաք որ նա սիրում է ձեզ. արդեօք Ես պէտք է իմացնեմ ձեզ այդ բանը, նա նախանձում է դէպի ինձ, որ չուտով կանհետանամ: Դուք չը հասկացաք փոքր ինչ առաջ: Ուրեմն ոչ ոք վստահութիւն չունի իմ վրայ: Ով, Աստուած իմ, խանդոտ նա, որ համակ երիտասարդութիւն է և կեանք: Նայեցէք նրան: Դուք երբէք նրան չէք նայել, ինչպէս հարկն է: Նա այնքան գեղանի է, նա աւետում մի երկար ապագայ: Այնպիսի մի ոյժ կայ սիրոյ մէջ, որ նրանք, որոնք սիրուած են՝ յանձնում են իրանց սիրտը:

Առանց նրան նայելու, Լիւսիէնը մըմնջաց.

— Ինչի ինձ հետ ուրիշի մասին էք խօսում...:

Բայց Աննին նորից խօսքը բերեց Ժաննիի վրայ.

— Երբ մարդ այլ եւս չէ ցանկանում ապրել, նա արդէն մեռածի պէս է: Եւ այդպէս եմ ճշմարիտ մահը ինքն իր մէջ է լինում և այդ տեսակ մահը, ինչպէս դուք գիտէք, գիպել է ինձ: Պէտք է ուրեմն որ եւս այստեղ չը լինեմ, որպէս զի դուք սիրէք Ժաննին: Եւ ապահով եմ, որ դուք նրան կը սիրէք: Նա սպասում է ձեզ, Երկար սպասեցնել մի տաք նրան: Զահլ

աղջկերանց սրտերը շուտով են փշրւում: Մանաւանդ այդ սիրտը, որ աւելի քնքոյշ և աւելի զիւրաբեկ է քան կարծում են: Նա երեւում է ուրախ և աշխոյժ, սակայն նա տանջւում է: Լիւսիէն, ես կը ցանկանայի տեսնել այդ երջանկութիւնը, դուք շատ սիրելի էք ինձ... երկուսդ էլ Խնչի էք լաց լինում: Ես գիտեմ ինչ պէտք է պատահի և չեմ զարհուրում: Այդ այնքան պարզ է...:

Նւ որպէս թէ կամենալով ցոյց տալ որ դեռ յարած է կեանքին մի բանով, նա աւելացրեց մի թոյլ ժպտով.

—Դուք մի գեղեցիկ յիշողութիւն կը պահպանէք իմ մասին: Տեսէք որքան ուրախ եմ ես. այդ միտքը ինձ շատ հաճելի է:

Լիւսիէնը բարձրացրեց նրա վրայ իր թաց աչքերը և ասաց վերջապէս.

—Մի անհանգստանաք իմ խօսքերի պատճառով: Յետ մի մղէք այն գորովանքը, որ ունեմ ձեզ համար: Նա լաւագոյնն է ինչ որ ես ունեմ իմ մէջ. նա ոչինչ չէ ցանկանում, ոչ մի յոյս չունի. ո՛հ, ոչինչ չէ ցանկանում, երգւում եմ ձեզ, նոյն իսկ ձեր ձեռքի գգուանքը: Ես սիրում եմ ձեր մէջ ձեր առաքինութիւնը, աւելի շատ քան ձեր գեղեցկութիւնը: Ձեր նաշուածքի տակ իմ մտքերս մեղմանում և մաքրւում են: Ես ապրում էի միւս մարդկանց պէս առանց ճանաչելու հոգիս: Ես անօգուտ էի: Այն օրից երբ սիրտս բաբախեց ձեզ համար, ես հասկացայ բարի լինելու և մի քիչ բարութիւն գործելու ուրախութիւնը: Այդ է իմ սէրը—բարութիւն գործելու մեծ ցանկութիւն. մի խօսէք մահուան մասին. դուք դեռ այնքան երիտասարդ էք: Այնքան անակնկալ ոյժ կայ երիտասարդութեան մէջ...:

Աննին բացասական նշան արեց և նոյն իսկ հասկացաւ ոչ առանց մեղամաղձութեան այդ վերջին խօսքի կարեկցական նշանակութիւնը: Նա իրան դատապարտուած էր զգում, բայց չէր երեւակայում որ ժամանակն արդէն հասել է: Նրան թուաց որ Լիւսիէնի խօսքերը չքայնում էին իր տկար յոյսը:

Նաւակը դանդաղաշարժ տարւում էր քամուց դէպի Ալբիոնի թերակղզին, որի ոսկեգօծ կաղամախները և նոճիները ցոլանում էին ջրերի մէջ: Հեռաւոր ափունքը ծածկող մանուշակ մշուշը բարձրանում էր դէպի նրանց կատարները: Մի թեթեւ գեփիւռ սկսեց յուզել վճիռ մակերեւոյթը, Հոկտեմբերի գիշերները վնասակար են, օդի յանկարծակի ցրտացման պատճառով: Լիւսիէնը տեսաւ որ արեգակը արդէն սարին մօտ է. նա անհանգստացաւ նրա համար:

— Զովութիւնը գալիս է, ասաց նա, պէտք է շտապել տեղ հասնել:

Եւ նա թիափարեց աշխոյժով դէպի Մէնթօն:

Երբ արեւը սկսեց մայր մտնել, Աննին ցուրտ զգաց և դողդողաց. Լիւսիէնը այժմ մտածում էր միայն պահպանել նրան մրսելուց:

— Լսեցէք, ասաց նա, կանգնելով նաւակի մէջ: Ցոյց տուէք որ ներել էք ինձ: Ես չը պէտք է ձեզ այդքան երկար պահել լճի վրայ: Ես թիափարելով տաք եմ զգում. կը հանեմ վերարկուս և դուք կը ձգէք ձեր ուսերի վրայ: Կամենում էք:

— Բայց այն ժամանակ դուք կը մրսէք:

— Ոչ, հաւատացնում եմ ձեզ, ես արագ արագ կը թիափարեմ:

— Այն ժամանակ, տուէք ինձ վերարկուն:

Նա ծիծաղելով ձգեց երիտասարդի վերարկուն իր վտիտ ուսերի վրայ:

— Ես պէտք է շատ ծիծաղելի թուամ այսպէս հագնուած, չնորհակալ եմ:

Մի նոր քաղցրութիւն համակեց Լիւսիէնի սիրտը: Նա չը գիտէր արդեօք սէրն է ասլիս իրան այդ քաղցրութիւնը: Եւ անշուշտ դա սէրն էր, եթէ անուանենք սէր այն աստուածային աղբիւրը, որից բղխում են զոհաբերութեան և անձնուիրութեան մեր դանկութիւնները: Նա մտածում էր, «Ինչ հարկ կար վիրաւորել նրան մի անօգուտ խոստովանութնամբ և ինչու պէտք էր կորցնել մի անշահատէր առիթ՝ նուիրել նրան անձա լոնկային: Միթէ մեր ամենասիրելի զգացումները աւելի ուժեղ չեն լինում, երբ մնում են մեր մէջ անյայտ»:

Աննին ընդհատեց իրանց կրկարատեւ լռութիւնը.

— Գիտէք ի՞նչ են խօսում գիւղացիները ձեր մասին. «Նա գոռոզ է, բայց նա քաջ է»: Թարգմանեցէք. «Նա մեզ համար շատ ընտրեալ է, բայց պարկեշտ մարդ է, որին կարելի է վըստահել»:

Լիւսիէնը պատասխանեց ժպտալով.

— Այդքան բան այդքան քիչ խօսքերով:

Գոհ որ իրանց խօսակցութեան ստարկան փոխուեց, Աննին յարեց.

— Պէտք է հօրս տեղը բռնէք Աննէսիում: Ձեր պարտականութիւնն է:

Լիւսիէնը կատակի ենթարկեց նրա քաղաքական ճաշակը.

— Օ, ոչ, ասաց Աննին, ես ամենեւին չեմ զբաղւում քաղաքականութեամբ: Ամուսինս ասում է որ դա փոքր աղջկերանց

խաղը չէ. ես կարող եմ միայն սիրոյ քաղաքականութեամբ պարագլուել. դա, կարծեմ, շատ էլ գործածական չէ:

Նա աչքերը մեծ մեծ բացաւ մարդաստանները տեսնելով, կարծեա կամենալով նրանց հողին իրան քաշել:

—Այս երկիրը այնքան գեղեցիկ է, ասաց նա, որ շատ վատ կը լինի թողնել նրան, պարոն Լիւսիէն. Դուք կարող էք այստեղ այնքան ծառայութիւններ մատուցանել, այնքան բարիք կատարել: Պարիզում մարդ կորածի պէս է և անօղուտ:

Նրանք մօտենում էին Մէնթօնի նաւահանգստին. Փոքր ալիքները ծփում էին ափունքը. արեւը անհետացել էր սարի ետեւը, որ դեռ ոսկու պէս փայլում էր: Մշուշը և խոնաւութիւնը գալիս էին ամեն կողմից, լճից և ափերից:

—Ձեր հայրը այնտեղ է, ասաց Լիւսիէնը. ժամանակ է վերադառնալ:

Եւ երբ նրանք ափը հասան, Աննին վերադարձրեց Լիւսիէնին վերարկուն և ըռնեց հօրը ձեռքը, որ սա պարզեց նրան՝ նաւակից ցատկելու համար: Նա լաւ նշատեց որ հայրը տխուր էր: Սա մեղմութեամբ յանդիմանեց աղջկան.

—Խոհեմութիւն չէ այդքան ուշ գուրսը մնալ: Աչնա՛ն օրերը կ'արճ են: Դու արդէն հիւանդ ես և քեզ ենթարկում ես մրսելու վտանգին:

Մի և նոյն ժամանակ նա լնամքով փաթաթում էր նրան իր հետը բերած շալիքով:

—Ծիշտ է, հայրիկ, մենք չը նկատեցիք խոնաւութեան գալը, բայց պ. Հալանդը ինձ փոխ տուեց իր վերարկուն:

Լիւսիէնը հասկացաւ որ պ. Մէրանը ամենեւին գոհ չէր նրանց երկուսի առանձին հանդիպումից: Երբ նա թողեց նրանց Մէնթօնի ճանապարհի վրայ, նա ողջունեց տիկին Ալվարին մեծ յարգանքով: Միայնակ մնալով՝ նա մտածեց.

—Երբ Աննին ներկայ է, ինձ թւում է որ ամեն բան կեանքի մէջ պարզ և պայծառ է և միայն բարի գործեր կարելի է կատարել: Արդեօք երբէք նորից կը գտնեմ նրա մօտ անցկացըրած այդ սուրբ ժամերի յուզումները:

Եւ սակայն նա բնաւ չէր կարծել որ Աննին միւս անգամ միայն մեռած կը տեսնի...

Կադամախների ճանապարհի վրայ պ. Մէրանը ասում էր իր աղջկան.

—Փոքրիկ Աննի, պէտք է քեզ հետ խօսեմ: Մի քիչ առաջ ժամնին տուն եկաւ բոլորովին տակն ու վրայ եղած: Ես նրան հարցրեցի քո մասին, տեսնելով որ հետը չեա եկել, նա ինձ ասաց. «Ամեն մարդ զբաղուած է նրանով և ոչ ոք ինձ վրայ ու-

չադրութիւն չէ դարձնում: Եւ նա սկսեց լալ հեծկտանքով: Նա ջղային է դարձել մի քանի ժամանակից ի վեր: Նա մի ցաւ ունի: Դժուար չէ գուշակել նրա գաղտնիքը: Ես շատ փափագում եմ որ նա երջանիկ լինի, որ դուք երկուսդ էլ երջանիկ լինէք: Պէտք է խոհեմ լինել, սիրելիս: Ես վախ չունեմ քո մասին. ես կատարեալ վստահութիւն ունեմ քո վրայ, բայց քո քրոջ պատճառով, խուսափիր պ. Հալանդի հետ առանձին մնալուց:

Աննին բարձրացրեց իր երկնային աչքերը հօր վրայ:

—Ո՛հ, հայրիկ, ես կարծում եմ, որ ինձ չէք կասկածի: Ես շատ լաւ գիտեմ մեր խեղճ ժամնիի գաղտնիքը: Հէնց իսկոյն այդ գաղտնիքն էր որ ես յայտնեցի նրան լճի վրայ, Թողէք ժամանակը դայ. նրանք կը սիրեն միմեանց, ես ապահով եմ Մի օր նրանք կը մօտենան իրար: Բայց գուցէ ես այլ ես կենդանի չը լինեմ: Վստահութիւն ունեցէք իմ վրայ, հայրիկ, և հանգստացրէք ժամնիին: Ես նրանցից չեմ որոնց կարելի լինի նախանձել և ես երբեք չեմ մոռանում նրա երջանկութիւնը:

Պ. Մէրանը լուծւում էր: Նա երկիւղ էր կրում որ եթէ խօսելու լինի, իր ձայնը կը դողդողայ: Նա հանդիսատես էր իր դատեր զանդաղ մահուան և նա գիտէր, որ ոչ մի բան չէ կարող փրկել նրան: Նա բռնեց նրա փոքր ձեռքը իր ձեռների մէջ և պահեց: Աննիի ձեռքը սառած էր և ջահիլ կինը դողում էր:

—Ինչպէս, մրսում ես դու, ասաց նա:

—Այո, կարծում եմ, որ գիշերուայ խոհանուրութիւնը մի քիչ յոգնեցրեց ինձ:

Մտնելով տուն, նա ստիպուեց պառկել անկողնում: Ժամնին, տեսնելով նրա գալը, վազել թաքնուել էր իր սենեակում, բայց երբ իմացաւ որ նա հիւանդ է, եկաւ քրոջ մօտ: Աննին, սաստիկ յոգնած, փակել էր աչքերը. նա քնեց առանց տեսնելու քրոջը, որ հսկում էր նրա վրայ:

Թարգմ. Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

(Կը շարունակուի)